

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Pardubice
Fakulta Filozofická
Ústav historických věd

ZÁSTAVBA A ROZVOJ MĚSTA PARDUBIC

V LETECH 1900- 1921

Tereza Černá

Bakalářská práce

2013

UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF ARTS AND PHILOSOPHY
DEPARTEMENT OF HISTORICAL STUDIES

THE DEVELOPMENT AND EXPANSION OF PARDUBICE BETWEEN
1900 AND 1921

Tereza Černá

BachelorPaper

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Tereza Černá
Osobní číslo: H09624
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: Spisová a archivní služba
Název tématu: ZÁSTAVBA A ROZVOJ MĚSTA PARDUBIC V LETECH
1900- 1921
Zadávací katedra: Ústav historických věd

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V práci bude zpracován historický vývoj Pardubic v letech 1900 - 1921. Zaměří se na zástavbu města v uvedeném období. Bude si všímat, ve kterých částech města se stavělo a o jaký charakter zástavby se jednalo (bytová výstavba - rodinné a činžovní domy; veřejné budovy apod.), pokud se to dá zjistit, tak bude dokumentovat i stavební firmy. V hlavních rysech podá charakteristiku architektonické úrovně nově stavěných budov. Zástavbu města v uvedeném období bude vnímat v kontextu se základními demografickými daty, jako jsou změny počtu obyvatel. Kromě odborné literatury využije údaje obsažené v dobovém pardubickém tisku a archivní fondy ve Státním okresním archivu Pardubice (kroniky města Pardubic; Archív města Pardubic; Sběrka map a plánů).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

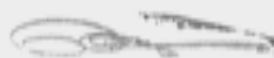
Šebek, František. Stoleté ohlédnutí: Život Pardubic kolem roku 1900. Pardubice: Helios, 2000. ISBN 80-85211-09-2 Historie a současnost podnikání na Pardubicku. Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. BÁCHOR, Evžen a kol. Místopis města Pardubic. Magistrát města Pardubic: 2009. ISBN (Brož) Poddaná, Jana. Pardubická zastavení, toulky městem s historickým ohlédnutím. Pardubice: 2002. ISBN.808521111 Broncová, Dagmar. Kniha o městě Pardubicích, Praha: Milpo, 1999. ISBN 80-86098-12-5 Prameny: Archiv města Pardubic, Kronika města Pardubic, dobové noviny vydávané v Pardubicích, sbírka fotoarchivu a pohlednic města Pardubic.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. František Šebek
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **29. srpna 2012**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Přírodovědná fakulta
532 10 Pardubice, Studentská 04
L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 29. listopadu 2012

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. března 2013

Tereza Černá

Poděkování

Dovoluji si touto cestou poděkovat především vedoucímu práce, PhDr, Františku Šebkovi za metodické vedení mé bakalářské práce a cenné připomínky, podmětné rady a ochotu, které mi pomohly, při realizaci celé práce. Poděkování náleží i zaměstnancům Okresní knihovny v Pardubicích, Knihovně muzea v Pardubicích a zaměstnancům Státního okresního archivu v Pardubicích.

Dále bych chtěla poděkovat rodičům a všem nejbližším, kteří mi jakkoliv pomohli při tvorbě práce a podporovali mě.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá stavebním rozmachem města Pardubic v letech 1900 – 1921. Po stručném historickém přehledu následuje stavební vývoj města. Samotný přehled stavební činnosti je rozdělen do kapitol dle jednotlivých čtvrtí. Ke každé ze čtvrtí jsou uvedeny ulice. Významnější budovy např. radnice, divadlo, vodovod a nemocnice, jsou pak zpracovány samostatně. Vše doplňují údaje o starostech, kteří se zasloužili o rozmach města. Dále je tu věnována kapitola meziválečnému a poválečnému období v Pardubicích.

Přílohy obsahují fotografie a obrázky několika reprezentativních a účelových budov v uvedených letech. Jsou zde připojeny i mapy z roku 1900 a 1920. Pomocí tabulek a grafů si můžeme vytvořit přesnější představu celkového stavebního rozmachu.

Klíčová slova

Pardubice, stavba, ulice, budova, náměstí.

Abstract

This thesis deals with the building boom of Pardubice in the years 1900 - 1921. A brief historical overview is followed by the structural development of the city. Overview of construction activity itself is divided into chapters according to individual district. For each of the districts are given the streets and if possible, arranged tables are supplemented with a description of each house. More important buildings such as town hall, theater, water pipe-line and hospitals are then processed separately.

All complementary information about mayors which have contributed to the boom town. Then there is the chapter devoted to inter-war and post-war period in Pardubice. Attachments include photos and images of several representative and functional buildings in these years. There are also connected maps from 1900 and 1920. Using charts and graphs we can create a more accurate picture of the overall construction boom.

Keywords

Pardubice, construction, street, building, square.

OBSAH

Úvod	1
1. Historie města Pardubic do konce 19. století	2
3. PARDUBICE OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO ROKU 1921	9
4. ČTVRTI A ULICE MĚSTA PARDUBIC V PRŮBĚHU 20.STOLETÍ.	20
4.1 STARÉ MĚSTO.....	20
4.2 ZELENÉ PŘEDMĚSTÍ.....	27
4.3 TRÍDA MÍRU – KRÁLOVSKÁ TRÍDA	35
4.4 NOVÉ MĚSTO A NÁDRAŽÍ.....	42
4.5 BÍLÉ PŘEDMĚSTÍ.....	49
5. SEZNAM VÝZNAMNÝCH STAVITELŮ, ARCHITEKTŮ, SOCHAŘŮ A MALÍŘŮ MĚSTA PARDUBIC V LETECH 1900 - 1921.....	56
ZÁVĚR.....	59
POUŽITÁ LITERATURA:.....	62
SEZNAM OBRÁZKŮ	65
PŘÍLOHY.....	66

Úvod

Hlavní cílem této práce je přiblížit rozvoj města Pardubic v letech 1900 – 1921. Ve 20. století procházely Pardubice jedním z nejvýznamnějších období svého rozvoje a roku 1900 se staly největším východočeským městem s velkým počtem obyvatel.

Práce je rozdělena do tří částí. První část se věnuje historickému vývoji města Pardubic od nejstarší doby až do roku 1921. Vše doplňuje stručný souhrn staveb, které byly v jednotlivých obdobích postaveny. Důraz je kladen především na období od roku 1900 – 1921, ve kterém došlo díky vysokému růstu počtu obyvatel k rozšíření infrastruktury a stavebního ruchu. Infrastrukturu je myšleno zavedení elektrického osvětlení a vodovodu, regulace řek Labe a Chrudimky, zavedení první autobusové linky a výstava nových škol. Docházelo i k rozšíření průmyslu a zakládání nových továren. Pozornost je věnována i východočeské výstavě (1903), která byla považována za velice významnou kulturní událost. Další důležitou částí, která je zde stručně vylíčena je první světová válka, která zasáhla ničivou silou stejně jako v jiných městech. Období po válce bylo ve znamení výstavby nouzových a činžovních domů.

Druhá část je zaměřena na stavební rozvoj v jednotlivých čtvrtích, které jsou rozděleny na: Staré město, Zelené předměstí, Třída Míru, Nové město, nádraží a Bílé předměstí. Největší důraz je kladen na stavbu dodnes dominantních a významných budov. U některých je uvedeno i krátké hodnocení stavby. Vše je doplněno průběžnou obrázkovou dokumentací.

Poslední kapitolu tvoří stručný seznam významných stavitelů, architektů, sochařů a malířů města Pardubic v letech 1900 – 1921. Krátké životopisy jsou uvedeny pouze u Boží Dvořáka, který pro město vykonal nespočet prací a u Ing. Františka Roitha, pardubického rodáka.

1. Historie města Pardubic do konce 19. století

„Město Pardubice leží ve středu východních Čech při soutoku Labe a Chrudimky. U Pardubic mění Labe prudce svůj severojižní směr toku na západ. Od soutoku s Úpou a Metují až po průlom Železnými horami u Týnce nad Labem vytváří údolí Labe převážně rovinnou, nížinnou Pardubickou kotlinu. Sopečná vyvěřelina Kunětické hory (295 m n. m.), která převyšuje nížinu o 75 metrů, je dominantou tohoto kraje“.¹

Na katastru města Pardubic lze sledovat nejstarší stopy pobytu člověka z archeologických nálezů od střední doby kamenné (zhruba 8. tis. let př. n. l.). V 6. století sem na sklonku stěhování národů, přišli první Slované. Území, na kterém později vyrostly dnešní „velké“ Pardubice, začalo být hojněji osídlováno teprve od 9. a 10. století, jednalo se především o území dnešních Rosic nad Labem, Cihelny, Semtína, Dražkovic, Nemošic a Ostřešan.

Nejstarší archeologické doklady o osídlení z vlastních Pardubic zřejmě z konce 12. století, pochází z okolí kostela sv. Jiljí, který je postaven v oblasti dnešních Pardubiček. Nedaleko odtud, zhruba tisíc metrů vzdušnou čarou, stálo na sklonku 13. století, v místech nynějšího zámku, panské sídlo. V jeho blízkosti, u soutoku Labe s Chrudimkou, poblíž dnešního zdymadla na Labi, se nacházel brod přes Labe, tehdy tudy procházela cesta spojující v té době důležitá a rozvíjející se královská města Hradec Králové a Chrudim. Vrchnost směla v místech brodu vybírat clo za plavení dřeva.

Koncem 13. století, stál nedaleko panského sídla klášter křížovnického řádu cyriaků u kostela sv. Bartoloměje.² První písemná zmínka o Pardubicích pochází z roku 1295, zde jsou Pardubice s klášterem zmiňovány v bule papeže Bonifáce VIII. Tato bula, byla vydána na ochranu řádu cyriaků.

Od té doby se Pardubice začaly značně vyvíjet. K pardubickým vlastníkům patřila řada historicky významných osobností. První známý rod byl pánů z Dubé a ten směnil Pardubice mezi rokem 1321 až 1332, nejspíše kolem roku 1325, s Arnoštem z Hostýně a ze Staré za hrad Vízmburk v severovýchodních Čechách.

---

¹ ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu. Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. s. 14.

²Tamtéž.

S příchodem Arnošta z Hostýně nastupuje rod, později označovaný jako páni z Pardubic. Arnošt z Hostýně pocházel z chudého zemanského rodu, tehdy sídlícího na tvrzi Hostýň u Úval u Prahy. V roce 1332 daroval část Pardubic, kde stál kostel sv. Jiljí, klášteru cyriaků. V závěti Arnošt odkázal Pardubice „s městem novým“ svým potomkům. Závět pochází z roku 1340 a je prvním dokladem o existenci Pardubic jako poddanského města. Pardubice tehdy procházely i proměnou svého katastru, původní velký katastr totiž byl od kostela sv. Jiljí (Pardubičky) až po panské sídlo a brod u soutoku Labe a Chrudimky, na kterém jak je již zmíněno, se vybíralo clo za plavení dřeva. Poté, co Arnošt roku 1332 daroval cyriakům část Pardubic, tak se tento úsek katastru stal samostatnou osadou, která byla později nazývána „malé Pardubice“- Pardubičky.

U panského sídla u brodu přes Labe a v okolí kláštera se rozrůstalo osídlení, které se proměnilo na městečko zvané „nové město“- Pardubice. Z počáteční doby o podobě města nevíme téměř nic. Do poloviny 14. století nemělo kamenné hradby. Jeho dislokaci někam do dnešního historického jádra naznačuje výstavba nového kostela Zvěstování Panny Marie na dnešním náměstí Komenského.³

*„Dalším pánem z Pardubic, který tu hospodařil, byl Arnoštův syn Smil Flaška, po jeho smrti, roku 1358 začal vládnout jeho bratr Vilém Flaška. Páni z Pardubic získali panství s hradem Rychmburkem u Skutče, to představovalo jedno z nerozsáhlejších šlechtických panství ve východních Čechách. Rozšířilo se i vlastní pardubické panství“.*⁴

Mezi další držitele Pardubic patřil spoluzakladatel Betlémské kaple Hanuš z Milheimu, na samém počátku husitských válek tu hospodařil Viktorín Boček z Kunštátu, otec budoucího českého krále Jiřího z Poděbrad. Po jeho smrti získal Pardubice Jan Hlaváč z Mitrova, který patřil ke stoupencům kališníků. Zřejmě někdy kolem roku 1436 prodal Pardubice Diviši Bořkovi z Miletínka, když zemřel, měli přebrat dohled nad Pardubicemi jeho dědicové, kteří v té době nedosáhli dospělosti. Pardubice tedy spravoval jejich strýc Vaněk, pak jeho syn Jiřík, zvaný Pardubský. Komplikované finanční i politické důvody vedly k tomu, že koncem 15. století přešlo panství do rukou mocného a majetného moravského velmože

---

³PODDANÁ, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*. Pardubice, 2002. ISBN 808521111-4. s. 9.

⁴ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu. Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. s. 17.

Viléma z Pernštejna. Koupě, k jejíž realizaci došlo v roce 1491, přinesla městu neutušený rozkvět. Před touto koupí Pernštejnové získali i sousední kuněticko-horské panství.⁵

Vilém z Pernštejna ve svých rukou soustředil v letech 1475- 1521 ohromný pozemkový majetek, který se rozkládal v jižních a východních Čechách, především pak na jižní a střední Moravě. Ve většině svých panství se snažil vybudovat tehdy ekonomicky výnosné soustavy rybníků. Na Pardubicku se mu to podařilo a tak se toto panství stalo jedním z největších rybníkářských produkčních oblastí země. Po roce 1491 měl sídlo jak na Moravě, tak i v Pardubicích. Jeho pardubická rezidence se stala společenským centrem Čech. Podoba pardubického hradu před pernštejnskou přestavbou nám však není moc známá. Po přestavbě uskutečněné nějakou dobu po husitských válkách, hájily hrad okrouhlé věžice v nárožích, z nich se částečně dochovaly dvě, zbylé dvě známe díky půdorysu, který odkryly archeologické výkopy. Přestavbu panského sídla doprovázely rozlehlé stavební úpravy ve městě. Vilém z Pernštejna dal svou rezidenci postavit v gotickém stylu. Zámek dostal podobu uzavřeného jednopatrového čtyřkřídlého paláce s vnitřním náměstím, avšak v průběhu dvacátých až čtyřicátých let 16. století vzrostl o jedno patro a získal i cennou výzdobu interiérů, dodnes z části zachovanou.⁶

Na počátku 16. století proběhla výstavba mohutných zemních valů s nárožními bastiony, na nichž se dalo umístit dělostřelectvo. Valy dosahovaly až do výše prvního patra zámku a z vnější strany val chránila hradba, před kterou se rozprostíral široký příkop, který se dal, při hrozícím nebezpečí díky důmyslným vodním stavbám kolem města, naplnit vodou. „V Pardubicích se tak dochoval příklad vrcholné opevňovací techniky pozdní gotiky“.⁷

Přestavbu panského sídla doprovázely rozlehlé stavební úpravy ve městě. Vilém z Pernštejna dal svou rezidenci postavit v gotickém stylu. Zámek dostal podobu uzavřeného jednopatrového čtyřkřídlého paláce s vnitřním náměstím, avšak v průběhu dvacátých až čtyřicátých let 16. století vzrostl o jedno patro a získal i cennou výzdobu interiérů, dodnes z části zachovanou.⁸

---

⁵PODDANÁ, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*. Pardubice, 2002. ISBN 808521111-4. s. 9.

⁶Tamtéž. s. 26.

⁷ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu. Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. s. 24- 25.

⁸Tamtéž. s. 26.

Pro pozdně gotické Pardubice, bylo typické pískovcové ostění a malířské výzdoby na domovních štítech. Tehdy se přestavovaly, kostel Zvěstování Panny Marie a kostel sv. Bartoloměje, při němž Vilém z Pernštejna zřídil i klášter řádu minoritů. Městský hřbitov byl přemístěn západně od města k nově postavenému kostelu sv. Jana Křtitele.⁹

Na počátku 16. století se z Pardubic stalo skutečné město, a to i přes to že je v letech 1507 postihl ničivý požár. Na obnově města po této katastrofě měl zásluhu stavitel mistr Paul. Roku 1507 rozdělil Vilém majetek mezi své syny Vojtěcha a Jana. Kolem roku 1521, v době smrti Viléma z Pernštejna, se pardubické panství zdvojnásobilo.

Po Vilémově smrti se majitelem Pardubic stal starší syn Vojtěch, který pokračoval ve stejné politice jako jeho otec.¹⁰ Po Vojtěchově smrti 1534 zdědil Pardubice jeho mladší bratr Jan, krátce po tom však vypukl další ničivý požár (1538), při kterém shořela značná část města. Této pohromy Jan využil, aby radikálně změnil podobu města, tím získalo renesanční výzdobu v podobě plastických renesančních ostění, portálů a obloučkových štítů. V oné době vznikla přestavbou starší věže i dominanta města - Zelená brána. Nové výstavby města se ujal mistr Jiřík z Olomouce.¹¹

V roce 1548 Jan zemřel a ponechal Pardubice v zadluženém stavu dědicům Jaroslavovi, Vratislavovi a Vojtěchovi. Nakonec se kvůli dluhům vyjednávalo roku 1558 o prodeji s králem Ferdinandem, který chtěl město získat pro svého syna Maxmiliána.

Pardubice se od roku 1560 staly komorním městem. Vývoj města se však po odchodu Pernštejnů nezastavil. O chod města se od roku 1560 starali hejtmané. Pardubice postupně ztrácely své společenské postavení, vše dovršila třicetiletá válka, během které byly téměř dvakrát vypáleny a ze strategických důvodů přišly o obě předměstí.¹² Jako hlavní císařská pevnost pro východní Čechy se město stalo dočasným domovem pro saské vojsko knížete Jana Jindřicha. *„Z této katastrofy se pak vzpamatovávaly celé století. Město se začalo probouzet k novému životu až za vlády Leopolda I., který je osobně navštívil v roce 1680“.*¹³

---

⁹ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu. Historie a současnost podnikání na Pardubicku.* Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. s. 29.

¹⁰ Tamtéž, s. 11

¹¹ Tamtéž, s. 12.

¹²PODDANÁ, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím.* Pardubice, 2002. ISBN.808521111-4.s.9.

¹³BRONCOVÁ, Dagmar. *Knih o městě Pardubice.* Praha 1999: Milpo Media s.r.o. ISBN 80-86098-12-5. s. 12.

Počátek 18. století se vyznačoval barokním slohem. Pardubičtí měšťané vybudovali na místě malé kapličky chrámek Sedmibolestné Panny Marie na Vystrkově, jehož základ byl položen 4. července 1710. V roce 1711 vznikla barokní kaple sv. Josefa za labským mostem, jejím stavitelem se stal Jakub Pěšina. V tomto období byla provedena i úprava mnohých stavení a průčelí. V druhé polovině 18. století zde působil měšťan a sochař Jakub Teplý, který roku 1772 ozdobil vypuklou prací zřízenou radnici. Před radnicí se v roce 1777 upravovalo Mariánské sousoší (postavené roku 1695). Konec onoho století znamenal pro Pardubice dobu zmožutnění. U města vznikly osady Jesničánky a Famílie. I stopy rokoka jsou na mnohých domech na náměstí i v ulicích Starého města patrné. Mnohé z domů měly původně gotické a renesanční štíty, některé přeměněné v barokním slohu, jiné v rokoku nebo v empiru. K výzdobě štítů se používalo i ozdobné keramiky.¹⁴

Výraznější oživení zaznamenáváme na konci 18. a počátkem 19. Století, kdyby byly Pardubice zasaženy průmyslovou revolucí. *„Lze však říci, že přes všechn průmyslový rozvoj, pro něž byly vytvořeny vhodné podmínky již v průběhu předcházejícího století, zůstaly do padesátých let 19. století i nadále městem obchodníků, řemeslníků a zemědělců“.*¹⁵

Impulsem k rozvoji města byla v letech 1819 – 1838 stavba silnic do Chrudimi, Přelouče, Sezemic a Chlumce. V roce 1843 se začalo se stavbou železnice na trati Olomouc-Praha, která vedla přes Pardubice. Dne 20. srpna 1845 byl slavnostně zahájen provoz. Roku 1859 byla dána do provozu trať z Pardubic přes Hradec Králové do Liberce a do roku 1871 na ní byla navázána železnice z Pardubic do Německého (dnes Havlíčkova) Brodu. *„Tato událost představuje symbolický mezník, který předznamenal další důležitou vývojovou etapu v dějinách Pardubic, v níž se z nich stalo industriální město, jedno z největších a nejvýznamnějších ve Východních Čechách, s bohatým kulturním a společenským životem“.*¹⁶

Kolem nádraží začala v 60. letech 19. století vznikat řada továren a celé „nové město“.¹⁷ Zakladatelé továren těžili z velice výhodné polohy Pardubic, dostatečných zásob vody v Labi a Chrudimce, z levné pracovní síly a cenově dostupných pozemků. U nádraží vznikly: lihovar (1867), cukrovar (1869), pivovar (1871), Prokopova strojárna a slévárna

---

¹⁴POTĚŠIL, František, Karel. *Adresář města Pardubic spolu s průvodcem po městě a okolí*. Pardubice: Jan Liebich, knihkupec, 1911. s. 14- 18.

¹⁵BRONCOVÁ, Dagmar. *Knih o městě Pardubice*. Praha 1999: Milpo Media s.r.o. ISBN 80-86098-12-5. s. 13.

¹⁶ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 5.

¹⁷ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 5.

(1870). Na jižní straně nádraží byla postavena továrna na mlýnská zařízení Hübner a Opitz (zal. 1866, u nádraží roku 1875) vedle ní byla založena strojárna Františka Dvořáka (1898). Na východní straně stála parní pila, výroba cementového zboží a zasilatelství firmy Kerhart a Tachecí (zal. 1888). Vedle tratě při chrudimské silnici vznikla továrna na kávovinové náhražky Jindřicha Francka (1896). U olomoucko- pražské dráhy a zároveň u tratě Pardubice- Německý Brod a na Liberec, začala v roce 1889 pracovat rafinerie minerálních olejů firmy David Fanto.¹⁸

Ani kulturní a sportovní dění nezůstávalo pozadu. Druhá polovina 19. Století se vyznačovala každoročními parforsními hony, které se v Pardubicích konaly v letech 1841 – 1913. Účastnili se jich především příslušníci vyšších společenských vrstev tehdejší monarchie. Jejich přítomnost velkou mírou ovlivňovala společenský život v Pardubicích. Vedle parforsních honů byl postaven dostih Velká pardubická steeplechase, který město proslavil. První ročník se konal roku 1874. „V 70. letech 19. Století mají kořeny i tradice dalších sportovních odvětví, jakými jsou cyklistika (1889 postavena závodní dráha – druhá v Čechách), tenis (první turnaj 1896) a motorismus“.¹⁹

Ve stavitelství proběhla v druhé polovině 19. století sanace. Často se však nedbalo, na zachování starobylého rázu náměstí a ulic Starého města. Významnou stavbou 60. let 19. století se stala budova reálné školy podle návrhu architekta Františka Schmoranze. Roku 1893 byla na Pernštýnském náměstí zbourána stará radnice s okolními domy, aby ustoupila nové radní budově, navržené architektem J. Vejrychem. Svými rozměry a slohem však porušila architektonický soulad náměstí.²⁰ Ve městě vzniklo plno významných staveb, šlo především o donucovací pracovnu (1891), novou jezdeckou kasárnu (1896), telefonní ústřednu (1895), státní průmyslovou školu (1899).

K většímu rozvoji města došlo v 80. letech 19. století, kdy se plánovala výstavba nového města s velkým náměstím u nádraží. Město se tedy rozrostlo jižním a západním směrem od historického centra. Tehdy zde žilo kolem 10 000 obyvatel. K zástavbě byla připravena rozsáhlá pole směrem na jih od železniční trati a na východ od Chrudimky. Město

---

¹⁸ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu. Historie a současnost podnikání na Pardubicku*. Pardubice: Jiří Hájník, 2000. ISBN 978-80-86699-47-9. s. 44.

¹⁹VOREL, Petr, red., *Historický atlas měst České republiky, svazek č.2. Pardubice*. Praha : Hist.ústav AV ČR a VČM Pce : (Voj.zeměp.ústav), 1995.(11 mapových listů, 6.s), s. 2.

²⁰POTĚŠIL, František, Karel. *Adresář města Pardubic spolu s průvodcem po městě a okolí*. Pardubice: Jan Liebich, knihkupec, 1911. s. 18- 20.

muselo povolit na předměstích nízkou zástavbu, jelikož nebyl kapitál na výstavbu činžovních domů a rozvoj města spočíval v individuální výstavbě drobných podnikatelů, živnostníků i dělníků na Zeleném a Bílém předměstí. Tak vznikl na jihu Skřivánek, na východě Vilová čtvrť a Okrouhlík.²¹ Ke konci 19. století měly Pardubice přes 12 000 obyvatel.²²

PŘEHLED POČTU OBYVATEL A DOMŮ V LETECH 1857, 1880, 1890, 1900.

ROK	POČET OBYVATEL	POČET DOMŮ
1857	7 484	549
1880	10 292	644
1890	12 367	731
1900	17 031	972

Pozn. Nárůst od roku 1890, tedy během deseti let představoval 4 664 obyvatel (to je o 37% více než v roce 1890) a 241 nových domů. „Pardubice tehdy patřily k deseti městům s největším průměrným růstem počtu obyvatel v Čechách“.²³

²¹ BÁCHOR, Evžen s kol. *Místopis města Pardubic*. Magistrát města Pardubic 2009. ISBN (Brož.)s.5.

²² BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*. Praha 1999: Milpo Media s.r.o. ISBN 80-86098-12-5. s. 14.

²³ ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 5.

3. PARDUBICE OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO ROKU 1921

Do tohoto století vstupovaly Pardubice jako největší východočeské město, které čítalo 17. tis. Obyvatel a 972 domů.²⁴ Zastavěné území se na historickém katastru města Pardubic v průběhu 20. století mnohonásobně zvětšilo.²⁵ Pardubice se na počátku 20. století dělily na tyto čtvrtě: zámek, Staré město, Bílé předměstí se vzdálenými Hůrkami, Zelené předměstí s pozemky Přerova, průmyslové čtvrti v Palackého ulici, Vystrkova (dnes u Kostelíčka) s oddělenou osadou Familie, Okrouhlík.

Na počátku 20. Století došlo ke zvýšení počtu obyvatel, a to díky růstu průmyslových a obchodních podniků, které také dalo možnost zvýšení stavebního ruchu na periferii, kde Přerovsko, Nové Jesenčanky, Familie a Pardubičky srostly s historickou částí Pardubic.²⁶ V prostoru u starého nádraží, na západě omezeno průmyslovou oblastí, bylo naplánováno Nové město.²⁷ Došlo i k rozšíření všeobecně prospěšného sadovnictví, založením nových parků a vysázením stromů ve většině ulic.²⁸ Zvyšovala se i stavba obytných domů (počet obyvatel) a to znamenalo zbudování potřebné infrastruktury, která čítala, otázky vody, elektřiny, regulace, škol, zdravotnictví či dopravy.

Na počátku 20. století Pardubice používaly petrolejové osvětlení, které bylo pro město již nedostačující. S růstem počtu obyvatel se stále častěji objevovaly kritické hlasy²⁹ právě proti tomuto způsobu osvětlení. Po těchto ohlasech začali městští zastupitelé jednat o tom, zda zřídit plynové nebo elektrické osvětlení. Dne 23., 24., a 25. ledna 1901 proběhlo na zkoušku osvětlování elektrickým světlem (obloukovou lampou) Smilovy ulice zdejší firmou Josefa Prokopa synové a osvětlování Pernštejnské ulice plynem (žárovky Auerovy v počtu 3, oblouková lampa Lukášova) firmou Manouschkovou z Vídně. Nakonec bylo dne 30. dubna 1902 usneseno zavést elektrické světlo a vypsat konkurs na podání plánů a rozpočtů na elektrárnu. Roku 1903 byla uzavřena smlouva s Ing. Františkem Křížkem o výstavbě parní elektrárny mezi Karlovou ulicí a železniční tratí a později i smlouva o dodání elektrického

---

²⁴PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14.,s.6.

²⁵BÁCHOR, Evžen a kol. *Místopis města Pardubic*. Magistrát města Pardubic 2009. ISBN (Brož).s. 5.

²⁶JUNEK, J. *Stavební vývoj Pardubic*. Pardubice: Sborník jubilejního roku šestisetletého povýšení Pardubic, 1940 (editor Zdeněk Vavřík). s. 42

²⁷PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14.,s.6.

²⁸JUNEK, J. *Stavební vývoj Pardubic*. Pardubice: Sborník jubilejního roku šestisetletého povýšení Pardubic, 1940 (editor Zdeněk Vavřík). s. 42.

²⁹Kritické hlasy na nedostačující osvětlení se objevovaly již ke konci 19. století.

proudu k osvětlování města. Ke konci prosince 1904 se začalo s instalací v domech.³⁰ Elektrické světlo zazářilo v městských ulicích zahájením činnosti Křížkovy centrály na konci ledna 1905. Dne 24. května 1905 schválila městská rada návrh technické kanceláře, aby bylo zavedeno elektrické osvětlení do obecních místností obecních úřadů a do c. k. vojenské nemocnice.³¹ V roce 1911 pak město elektrárnu odkoupilo. Téhož roku po regulaci Chrudimky, vybuodovalo hydroelektrárnu. Díky spolupráci s Ing. Křížíkem se Pardubice staly průkopníkem celého kraje a rozšiřovaly elektrická vedení ve městě i okolí.³²

Po zavedení elektrického osvětlení se začala řešit otázka pro život nepostradatelného zdroje pitné vody a s tím spojené zřízení vodovodu. „*Kolem r. 1900 žilo v Pardubicích kolem 17 tis. Obyvatel. V té době bylo ve městě něco kolem 800 soukromých studní, většinou na okrajích města (často u podnikatelských subjektů), pár studní bylo veřejných*“.³³

Roku 1904 se rozběhly průzkumy hledající vhodný zdroj podzemní vody. Podařilo se ho najít na katastru Nemošic. V červenci 1904 se začala čerpat voda u Winternitzova dvora z Nemošic. Dne 18. ledna 1905 bylo ve schůzi obecního zastupitelstva usneseno zřídit vodovod. Stavbu vodovodu prováděla v roce 1906 firma Antonína a vrchní dozor svěřila městská rada profesoru Ing. J. V. Hráskému.³⁴ S výstavbou vodovodu také souvisela i rozsáhlá dlažební práce a výstavba kanalizace. Ke zřízení nejen vodovodu přispěl díky vynikajícím řídicím a organizačním schopnostem starosta František Kuchyňka.³⁵

Městský vodovod byl dán do provozu dne 19. října 1907, z tohoto roku pochází i vodárenská věž na Vinici u nemocnice.³⁶ V katastru obce Nemošice byla vybudována čerpací stanice. Vodovod měl původně dvě jímací studny, později se rozšířil na čtyři. Voda se zvedala zpočátku pomocí strojně výtlačných pump a litinovým potrubím proudila do

---

³⁰Tamtéž, rok 1904. s. 151.

³¹Tamtéž, rok 1905. s. 162.

³²PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14.,s.6.

³³ŠEBEK, František, *Radniční zpravodaj města Pardubi*.2011, č. 7. s. 8.

³⁴Tamtéž, rok 1905 - 1906

³⁵Funkci starosty vykonával v letech 1906 - 1910. Narodil se v Hradci Králové (1848). Do Pardubic přišel jako řezník a uzenář v roce 1878. Od roku 1886 působil dlouhá léta v zastupitelstvu. Po předčasné smrti JUDr. Formánka se stal starostou. František Kuchyňka byl také členem Mladočeské strany, kterou zastupoval v městském zastupitelstvu v letech 1886 - 1889 a 1890 - 1899 v městském zastupitelstvu. V obecní radě zasedal v letech 1899 - 1903, potom znovu v letech 1910 - 1915. Za jeho intenzivního působení bylo postaveno Městské divadlo, jez profesora Záhorského přes Chrudimku, novoměstská měšťanská škola, kovový most přes Chrudimku, kanalizace Starého města, byly založeny sady Na Vinici, kde byl postaven i vodojem, na Pernštýnském náměstí docházelo k přestavění domů čp. 80 a 82. František Kuchyňka se podílel ve spolupráci s Josefem Wirthem na sanaci místního akciového pivovaru. Celých padesát let pracoval ve výboru Občanské záložny v Pardubicích. Od roku 1908 mu byl svěřen mandát poslance zemského sněmu. Dožil se vysokého věku.

³⁶Postavená roku 1903 na hranici Pardubiček. Skládala se ze tří pavilonů s 80 lůžky.

vodojemu na Vinici, který postavila firma Hrůza a Rosenberg podle plánů Ing. Skorkovského. Z vodojemu se voda rozváděla po městě potrubím, položeným pod uliční dlažbou.³⁷

Dalším krokem pro rozvoj města byla regulace řek. Řeky v okolí Pardubic tvořily přirozenou hranici rozvíjejícího se města a do určité míry pro ni byly i ochranou. Charakter těchto řek, jmenovitě Labe a Chrudimky, se vyznačoval výrazným kolísáním průtoku vody. S životem města byla úzce spjata řeka Chrudimka. Dřívější křivolakost jejího toku společně s nízkými břehy se staly příčinou častých záplav, jež město sužovaly po mnoho staletí. Hlasy volající po úpravě říčního koryta se objevovaly již ke konci 19. století, ale až od roku 1903 proběhla konkrétní měření.³⁸

Regulační práce na Labi byly zadány na podzim roku 1906 stavebnímu podnikatelství firmy Kressovy a Bernardovy. Roku 1907 byly dokončeny práce na nábrežní zdi u domků č. p. 37, 180 a 365 (Bílé předměstí – Labská ulice), jejíž pokračování po levém břehu tvořila sypaná hráz, díky které měly být chráněny pozemky od záplav. Tohoto roku se také přikročilo k úpravě Labe od pivovaru k Ležánkám.³⁹ Na jaře 1909 byla péčí Okrašlovacího spolku vysázena nová alej na obou březích regulovaného Labe. Bylo vysázeno na 500 dubů, bříz a javorů.⁴⁰

V roce 1910 se začalo s regulací řeky Chrudimky. Koryto řeky bylo značně rozšířeno, břehy zpevněny a vedlejší toky zrušeny. Při této příležitosti došlo k odstranění starých a stavbě nových mostů. Vedle nového železného mostu byla zahájena stavba jezu profesora Záhorského. Šlo o velkolepou železnou stavbu, o jejíž postavení se zasloužil Ing. Prokop.⁴¹

Chrudimka na jižní straně přímo u parku tvořila mohutný oblouk. Vykopané nové koryto směřovalo přímým směrem k železničnímu mostu. Spoj s ohybem řeky byl zrušen a tak vzniklo jezero, které bývalo majetkem Ústřední matice školské, s názvem „Matičnící jezero“.⁴² Materiál, který se při regulaci vytěžil, byl použit na zasypání Městské řeky, která do

---

³⁷ KABELÁČ, A. *Pardubický vodovod*, Krajem Pernštýnův 1921, roč. 1, č. 5, s. 74 a 75.

³⁸ Teprve v roce 1903 byl uveden pro království České v platnost regulační zákon pro úpravy řek.

³⁹ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1908. s. 216.

⁴⁰ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1909. s. 230.

⁴¹ Jako starosta města působil v letech 1910-1915. Jeho otec byl zakladatelem Prokopových závodů. Po studiu na pražské technice se vydal načerpat zkušenosti do zahraničí. Hlavou podniku se Josef Prokop stal roku 1905, to bylo v období, kdy pracoval již dva roky v zastupitelstvu. Jako starosta města byl několikrát zvolen, ale funkci přijal jen v období 1910- 1915. Díky jeho přičinění byla dokončena regulace Labe a Chrudimky, dále elektrifikace Pardubic. Díky svým bohatým zkušenostem a konexím otevíral možnosti městu ve světě. Byl u zrodu hospodářských spolků a společností, také podpořil odborné školství ve městě.

⁴² CHUDÁ, M. *Pardubické vzpomínky*, Pardubice 1997, s. 94.

té doby obtékala Staré město. Díky tomu vznikla Jahnova třída a dnešní náměstí Republiky.⁴³ „V prodloužení Jahnovy ulice byl roku 1910 postaven teprve druhý most přes Chrudimku, ocelový, obloukový. Ten s Jahnovou třídou umožnil vznik prvního dopravního obchvatu Starého města směrem na východ. Do té doby všechna doprava procházela Zelenou branou, přes náměstí na východ přes Chrudimku po dřevěném mostě z Bělobranského náměstí. V r. 1911 nahrazen mostem ocelovým, příhradovým, který zde slouží dodnes. Vedle mostu na místě dřívějšího dřevěného pevného jezu vznikla pozoruhodná konstrukce ocelového stavidlového jezu soustavy Záhorského. Zdvihal hladinu pro pohon turbíny hydroelektrárny“.⁴⁴ V sousedství postavili bratři Winternitzové roku 1911 moderní velkomlýn podle projektu významného architekta Gočára. Tento mlýn nahradil šest starých zrušených mlýnu ve městě.⁴⁵

Život města na přelomu 20. století provázal technický pokrok v mnoha oblastech. Jednou z nich bylo zavedení autobusové linky. Roku 1902 se v ulicích Pardubic objevil autobus p. Linharta. Vozil pasažéry z města a předměstí k hlavním vlakům. Šlo o první pokus zavedení městské hromadné dopravy ve východních Čechách. Pro nezáměr obyvatel však tento autobus brzy skončil. V dalších letech bylo ještě několik pokusů o zřízení autobusové linky, například v roce 1905 uvažovaly rakousko – uherské úřady o zavedení státní autobusové dopravy, která měla přepravovat listovní a balíkové poštovní zásilky spolu s pasažéry. Šlo o experiment, který by ukázal, zda je toto řešení ekonomičtější, nežli dosavadní dostavníky či koňská přeprava pošty. Jako první byl realizován právě v Pardubicích, a to ve dvou linkách: Pardubice – Bohdaneč a Pardubice – Holice. Dne 13. května 1908 vyjela první autobusová linka u nás. Zakoupeno bylo celkem 12 autobusů od české firmy Laurin a Klement v Mladé Boleslavi. „Jezdily rychlostí 21 - 24 km za hodinu (maximální rychlost 32 km/hod.) a mohly přepravovat 17 sedících cestujících. Zbytek prostoru byl vyhrazen poštovním a kromě toho cestující směli vézt ve zvláštní ohrádce na střeše zavazadla do 50 kg. V případě potřeby mohl být pro větší zavazadla připojen přívěs. Autobusy první státní linky jezdily z Pardubic do Bohdanče pětkrát denně v obou směrech. Do Holic jezdily také pětkrát denně v obou směrech, ale ve dvou trasách. Jedna vedla do Holic přes Sezemice, druhá přes Dašice, Dolní a Horní Roveň“.⁴⁶ V českých zemích bylo zřízeno do období první světové války zhruba 20 linek, z nichž kromě jiných spojů jezdila do roku 1911 linka z Pardubic do

---

⁴³ PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 7.

⁴⁴ PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 8.

⁴⁵ Tamtéž, s. 8.

⁴⁶ ŠEBEK, František. *Radniční zpravodaj města Pardubic*. Pardubice 2008. květen 2009, č. 4., s. 7.

Heřmenova Městce. S první světovou válkou všechny linky zanikly a autobusy zabrala armáda, která je nechala přestavět na nákladní automobily. Po skončení války, hned na jaře 1919, bylo obnoveno autobusové spojení z Pardubic do Bohdanče a z Holic.⁴⁷

Jinou mimořádnou událostí, se stala Východočeská výstava, která se konala roku 1903 v Pardubicích. Měla upozornit především na průmyslovou vyspělost města a širokého okolí.⁴⁸ Byla považována za velice významnou kulturní událost. Její výstaviště se nacházelo na Olšinkách, kde byla vysázena Riegrova alej (při pozdější úpravě Olšinek byla zrušena). Výstaviště mělo přes 90 tisíc m² plochy. Pojalo 50 budov a pavilonů. Důležitým prvkem výstavy se stala výstavní brána vystavěná podle návrhu O. Valenty.⁴⁹ Po pravé straně stály: administrační pavilon⁵⁰, reprezentační pavilon města Pardubic⁵¹, sportovní pavilon⁵². Střed prvního prostranství zaujímal krásný květinový koberec od zahradníka Jirana. Mezi tímto prostranstvím a Bubeníkovými sady se nacházel most, stavěný stejně jako průmyslový palác firmou Václava Poláka. Hudební pavilon mezi kobercem a průmyslovým palácem vystavěl architekt Trdlica podle plánu architekta Lötzla. Prostranství na jihovýchodě zakončila Chladova restaurace.

Druhý oddíl výstavy tvořila široká ulice v Riegrově aleji zdobená stromy. Na straně levé byli: pavilon České Třebové, restaurace hradeckého pivovaru, Eliášova vinárna, čítárna (pavilon Lieblichova knihkupectví), pavilon firmy Kerhart & Tachecí, pavilon továrny na šamot a kaolin na Zbraslavi, budova zahradnictví a zemědělství, pavilon Národní jednoty severočeské v podobě venkovského kostelíka, pavilon firmy Hübnerovy & Opitzovy. Riegrovu alej zakončoval strojnický pavilon⁵³, největší po průmyslovém paláci. Ozdobou v pozadí se stala perníková chaloupka, vytvořená podle návrhu architekta Boži Dvořáka (po čase přemístěna do Bubeníkových sadů).

Třetí výstavní oddíl přiléhal k břehu Chrudimky. Byly tu: pavilon továren na cikoru, pavilon květinářských a hospodářských plodin, přenosná nemocnice dánské firmy Christoph & Unmack, strojní pavilon Escnerův z Brandýsa nad Orlicí, expozice čerpadel Františka Krba z Albrechtic nad Orlicí, kolonie cihelen, cihlářský domek stavitele Ferdinanda Potůčka, dále

---

⁴⁷ ŠEBEK, František. *Radniční zpravodaj města Pardubic*. Pardubice 2008. květen 2009, č. 4., s. 7.

⁴⁸ *Města ČSFR, Pardubice*, Praha 1990, str. 25.

⁴⁹ profesor průmyslové školy

⁵⁰ projektoval a stavěl ho Fr. Leiský

⁵¹ stavitel Krátký návrhu stavitele K. Berana

⁵² vystavěn podle návrhu stavitele Schneidla z Hradce Králové

⁵³ projektoval jej stavitel Josef Novotný a vystavěl, František Leiský.

věž s větrným motorem firmy Kunzov v Hranicích. Samostatnou částí se stala výstava umělecká, představující díla malířů a sochařů východních Čech. Výstava svým uspořádáním neukázala pouze vyspělost města Pardubic, ale i Českého východu po stránce průmyslové, kulturní a sociální. Přispěla k přeměně zdejšího života, rozšířila dobrou pověst města. Pavilony se brzy po jejím ukončení zbouřaly nebo odvezly a během sedmi let zmizela velká část areálu v novém korytě Chrudimky.⁵⁴

Pro rozvíjející infrastrukturu města bylo nepostradatelnou součástí i vzdělání. Proto všechny čtvrti získávaly nové obecné a měšťanské školy. Postaveny byly: škola pro ženská povolání Vesnana vznikající Jahnově třídě (1908), dívčí gymnázium, umístěné v rohové budově za divadlem (1909), budova v parku u sv. Jana (1910) kam se přemístily Novoměstské školy.⁵⁵ „*Na rozsáhlém území na jih od hlavní trati vznikala předměstská čtvrť Skřivánek, kolem nové měšťanské třídy*“.⁵⁶ „*Již v roce 1911 byla pro vznikající čtvrť postavena obecná i měšťanská škola. V prostoru na jih od Chrudimky mezi původním Bílým předměstím a vzdálenými osadami Hůrkami, Famílií a samostatnou obcí Studánka vznikají vilové čtvrti s ulicí na Okrouhlíku*“.⁵⁷ Prvotní škola v této čtvrti byla postavena U Kostelíčka roku 1906 (dnešní Sportovní gymnázium).⁵⁸ 20. století však není jen ve znamení rostoucí infrastruktury, ale i v realizaci oprav významných památek a výstavbě dodnes dominantních budov. Mezi roky 1907 – 1909 bylo postaveno městske divadlo. Roku 1912 došlo k rozšíření děkanského chrámu sv. Bartoloměje, ke kterému byla přistavěna předsíň, dle návrhu architekta Boží Dvořáka. Tím vzniklo zdařilé ohraničení severovýchodní strany budoucího náměstí. Ve stejném roce došlo k nejrozsáhlejší opravě Zelené brány. Vedle ní se roku 1914 začalo se stavbou Městské spořitelny, kterou projektoval architekt Roith.⁵⁹

Pro město bylo důležité schválení regulačního plánu v roce 1913, který připravila městská technická kancelář s využitím návrhu V. Zakrejse aj. Šejna. Jednalo se o první novodobý územní plán v dějinách města, na jehož zásadách se zrodila myšlenka radiálního systému, použitého v jižní části Bílého předměstí, které se stalo velkou obytnou zónou města, kam se soustřeďovala výstavba a to převážně rodinných domků. „*Zvláště atraktivní využití nabízely pozemky podél Chrudimky mezi Jahnovou třídou a železničním mostem. Chrudimka*

⁵⁴ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1903. s. 133 – 142.

⁵⁵ PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14.,s.7.

⁵⁶ Tamtéž, s. 6.

⁵⁷ Tamtéž, s. 5.

⁵⁸ Tamtéž, s. 6.

⁵⁹ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1913.

nyní převzala úlohu základní severojižní kompoziční osy v půdorysu města, kolem níž, se v první třetině 20. století rozložily Pardubice v relativně vyvážené poloze. Od druhého desetiletí 20. století do druhé světové války dostávala postupně definitivní podobu vilová čtvrť za Maticním jezerem, a zástavba činžovními domy na předmostí pozdějšího Prokopova mostu na pravém břehu Chrudimky“.⁶⁰

Od počátku 20. století se Pardubice rychle rozrůstaly, ale jen do doby, kdy je stejně jako v jiných městech zasáhla ničivou silou první světová válka. V letech 1914 – 1918 byl násilně přerušen vývoj města, protože válka zpomalila, někdy až zcela na několik let zastavila uskutečnění mnoha plánovaných a rozpracovaných projektů.

Zpráva o atentátu v Sarajevu, na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choť vévodkyni z Hohenbergu, rozenou hraběnku Chotkovou, došla do Pardubic, ještě téhož dne, tedy 28. června 1914.⁶¹ V té době byl úřadujícím náměstkem starosty města Josef Sochor⁶². V neděli 26. července 1914, ve 3 hodiny ráno ohlásil c. k. okresní hejtman Jaroslav Nápravník svému úřednictvu, četnictvu, že je nařízena mobilizace. Mobilizací se úplně podlomil hospodářský život, práce byla většinou zastavena a úplnému hospodářskému rozkladu zabránilo vyhlášení moratoria.⁶³

Po vypuknutí války se začalo jednat o stavbě válečné nemocnice, pečlivě se vybíralo místo pro její umístění. Pozitivem pro vznik vojenské nemocnice v Pardubicích bylo železniční spojení a vojenské cvičiště, které se nacházelo v oblasti za starým nádražím.⁶⁴ Pozice a podmínky pro stavbu nemocnice se stalo pro Pardubice tak výhodné, že sešlo z původního plánu vybudovat v Čechách dvě menší nemocnice a vše se koncentrovalo do města na soutoku Labe a Chrudimky.

---

⁶⁰VOREL, Petr, red., *Historický atlas měst České republiky, svazek č.2. Pardubice*. Praha : Hist.ústav AV ČR a VČM Pce : (Voj.zeměp.ústav), 1995.(11 mapových listů, 6.s), s. 2.

⁶¹VÁCHA, František. *Pardubice za světové války. Kronika současných událostí*. Pardubice: Městský osvětový sbor v Pardubicích, 1937. s. 13.

⁶²Narodil se v Citolibečích 1865, původně pracoval jako řezník a uzenář na Alžbětině třídě (v dnešní době třída 17. listopadu) čp. 228. Jako člen rady v obecní samosprávě se objevil roku 1911. Když v roce 1914 vypukla první světová válka, byl náměstkem starosty Ing. J. Prokopa. Dne 19. března 1915 byl zvolen 32 hlasy starostou Pardubic, poté co J. Prokop tuto funkci odmítl. Rok 1917 přinesl v Pardubicích podobně jako v jiných českých městech zásobovací problémy. Po hladových demonstracích 4. 6. 1917 podepsal J. Sochor vyhlášku o urychlení dodávky mouky do Pardubic. Téhož roku si stěžoval s Františkem Váchou u okresního hejtmána J. Nápravníka, že se nevydává chléb a mouka, jen ½ kg na osobu za týden. Roku 1918 se však situace v tomto směru ještě více zhoršovala. Dne 14. října 1918 ustoupil jako doposud věrně loajální rakouský monarchista do politického pozadí. Toho dne již městskému zastupitelstvu předsedal jako náměstek Eduard Kitzinger, který byl zastupujícím starostou až do voleb v roce 1919. Josef Sochor se den po vyhlášení samostatnosti ČSR symbolicky zřekl titulu c. k. rady. Josef Sochor zemřel 26. 2. 1946.⁶²

⁶³Tamtéž. s. 15-21.

⁶⁴KUBEŠ, J. *Karanténa jako živitelka*. Zprávy KPP, 1981. s. 82.

Koncem listopadu roku 1914 byla stavba zadána Konsorciu pro výstavbu válečné nemocnice v Pardubicích, při Bance stavebních živností v Praze. V tomto sdružení měly zastoupení tyto firmy: Mat. Blecha v Karlíně, V. Nekvasil v Karlíně, Josef Paroulek v Praze, Karel Beran, V. L. Hořeňovský, Karel Kašpar, A. Kratochvíl, Ferdinand Potůček, vesměs z Pardubic a Josef Drahoš z Vysokého Mýta. Vůdčí úlohu přidělilo Konsorcium architektu Paroulkovi, jež se stal i předsedou Konsorcia.⁶⁵ Stavět se začalo ke konci listopadu a začátku prosince 1914, nemocnice pak byla 14. června 1915 slavnostně otevřena. Nebyla sice zcela dostavěná, ale mohla začít fungovat. Nemocniční město vyrostlo na neuvěřitelné ploše 800 000 m² (80 ha). Celkem se tu vybuďovalo 365 budov, 198 baráků k ubytování raněných a nemocných, 150 budov určených pro správu. Také tu byly ubytovny pro personál, ošetrovny, kanceláře apod. Nemocnice se dělila do pěti bloků podle charakteru zranění vojáků například, první sekce chirurgická, druhá zaměřena na kožní a pohlavní choroby. Třetí blok sloužil především pro potřeby ORL a psychiatrie, ve čtvrtém bloku probíhalo doléčení a pátý blok sloužil jako karanténa. První sekce obsahovala 42 nemocničních baráků, druhá 36 a zbylé tři měly po 40 barácích.

V první zóně stojící na severu komplexu, jež byla nejbližší k hlavní železniční trati Praha – Olomouc, stály baráky ve třech řadách, svou delší stranou s orientací směrem k západu a východu. V ostatních 4 zónách stály baráky ve dvou řadách. Mezi dvouřadím baráků vedla hlavní cesta, která se rozvětvovala k dvojici baráků, přičemž šířka mezi baráky u hlavní cesty byla 25 metrů a u vedlejší cesty to bylo 16 metrů. Baráky měly vchod uprostřed s rozdělením na dvě křídla. Do každého křídla se vešlo 25 raněných či nemocných. Uprostřed místnosti se nacházela místnost určená pro lékaře, ošetrovatelky, pak čajová kuchyň či sklad s prádlem. Na obou bocích budov bylo hygienické zázemí s lázní a toaletami. V průběhu války se projevila potřeba zpestřit pacientům volné chvíle, a proto se v některých pavilonech zřídily čítárny, společenské místnosti či kaple. Z některých se však stala specializovaná pracoviště. Ušní a oční oddělení sídlilo v druhém bloku. Ve třetím byla zřízena ortopedie, stomatologie, krejčovna a truhlárna. Poblíž nádraží se nemocniční baráky uzpůsobily k obvazování. Bloky oddělovaly dvojité ploty, se střeženými průchody. Na západní straně stály administrativní budovy a ubytovny zaměstnanců.⁶⁶

---

⁶⁵VÁCHA, František. *Pardubice za světové války. Kronika současných událostí*. Pardubice: Městský osvětový sbor v Pardubicích, 1937. s. 24 – 25.

⁶⁶PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 7-14.

Nemocnice byla postavena v duchu tehdejších hygienických norem. Z těchto důvodů se budova rozdělila na dvě části, které měly zamezit šíření nakažlivých nemocí. První část se říkalo „čistá“ a té druhé „nečistá“. Do nemocnice vedly dvoje koleje, na východě se jí říkalo „špinavá“ kolej do tří nemocničních nádraží, jelikož se po ní převáželi nemocní a ranění. Na západní straně kde se nacházela administrativní a hospodářská část vedla „čistá“ kolej, po které se do nemocnice dostávaly zásoby a odjížděli po ní vyléčení vojáci.⁶⁷

Vojenská nemocnice se nalézala jižně od starého nádraží. Jižní hranici tehdy tvořila obec Jesničanky, které ještě nepatřily k Pardubicím jako v dnešní době. Západním směrem zasahovala do dnešní Lexovy ulice na Dukle, dále na východě ji obklopovala ulice V Ráji. Dosahovala k hlavní silnici spojující Pardubice a Chrudim. Oficiální název nemocnice byl C. a K. válečná nemocnice, ale ve skutečnosti byla nazývána různě. Říkalo se jí karanténa, pozorovací stanice, záložní nemocnice, třídící nemocnice, válečná nemocnice, baráková nemocnice, dřevěné město, nebo od roku 1917 rezervní vojenská nemocnice č. 2. Nejčastěji se však setkáváme s názvem karanténa.⁶⁸

Okresní nemocnice přestala sloužit válečným účelům 29. února 1916.⁶⁹ Zbyly zde budovy vhodné k bydlení. Nejprve se do nich nastěhoval vojenský pluk⁷⁰ a později zde byla vytvořena baráková osada (jako nouzové bydlení) pro 281 rodin. *„Přestože se jednalo o skutečně nouzové bydlení, byla osada, nazývaná také „Havaj“, lepší periferie jiných průmyslových měst. Vzhledem k dřevěným konstrukcím však rychle chátrala“.*⁷¹

V průběhu války se konaly v Pardubicích hladové stávky a demonstrace. Především rok 1917 přinesl do Pardubic podobně jako v jiných českých městech zásobovací problémy. Po hladových demonstracích 4. 6. 1917 podepsal J. Sochor vyhlášku o urychlení dodávky mouky do Pardubic. Roku 1918 se však situace v tomto směru ještě více zhoršovala. Po událostech 7. června 1918 byly při hladové bouři na rohu Sladkovské a Hlaváčovy ulice zastřeleni maďarskými vojáky tři účastníci, profesor Obchodní akademie Josef Slezák, koželuh František Hátle a školák Oldřich Kudrna. Dne 14. 10. 1918 vyvrcholily nepokoje generální stávkou.

---

⁶⁷Tamtéž. s. 9-13.

⁶⁸PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917. s. 3.

⁶⁹*Samostatné směry*. 1916, roč.16,č.22, 23. 3. 1916.

⁷⁰železniční pluk vznikl 21. 11. 1919 z příslušníků zahraniční čsl. jednotky. Prozatímne byl umístěn v Karanteně. Již od roku 1920 zahájil stavbu moderních Masarykových kasáren (dokončeny v roce 1927).

⁷¹PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 10.

Dne 28. 10. 1918 bylo přijato oznámení o konci války a vyhlášení o samostatnosti. Následující den byly svrženy veškeré symboly Rakouska do Chrudimky.⁷² O deset dní později vznikl v Pardubicích šestnáctičlenný Národní výbor, jehož členem se stal František Vácha. Vedl v něm zásobovací odbor, což byl v období nedostatku potravin velmi odpovědný úkol.⁷³

V druhé polovině roku 1918 nastala bytová nouze, způsobená především přílivem zaměstnanců do nových podniků i některých úřadů. Stavební ruch v Pardubicích se neomezoval jen na stavby domů podporovaných státem nebo obecním zastupitelstvem. Ve městě vznikalo mnoho stavebních firem, například stavitelé V. L. Hořeňovský, Antonín Kratochvíl, František Veselý, Josef Skřivánek, Ferdinand Potůček a V. O. Medek.⁷⁴ Ve městě také vznikala stavební družstva a dvě taková existovala už před první světovou válkou. Šlo o družstvo osob se stálým platem, které roku 1919 postavilo dva třípatrové domy na Legionářském náměstí a o Spolek pro zvýšení lidového blahobytu, který se specializoval na stavbu dělnických domků (vznikl roku 1908 a ještě před první světovou válkou postavil z příspěvků svých členů 16 domků na Skřivánku a 8 domků ve Famílii). Do roku 1923 vzniklo Stavební bytové družstvo invalidů, které v roce 1919 získalo na Legionářském náměstí stavební parcelu na stavbu jednoho třípatrového domu.⁷⁵

Za podpory Městské spořitelny se postavilo 23 činžovních tzv. nouzových domů a 12 rodinných domů, tedy celkem pro 342 rodin se 799 obytnými místnostmi. Vzniká tak Jiráskova ulice a začíná se vytvářet Čechovo nábřeží. Toto byl první krok k výstavbě nového Bílého předměstí, jenž mělo rozšiřovat centrální oblast města až za Chrudimku, ale bohužel k tomu nedošlo. Několik obecních domků bylo postaveno i na Skřivánku. Mimo to byly adaptovány různé budovy s 88 byty.⁷⁶ U Chrudimky provádělo stavbu nouzových domů

---

⁷² ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a velká válka*. Praha 2003. S. 339 – 340.

⁷³ Funkci starosti vykonával v letech 1919 - 1923. Narodil se v Dobříši u Prahy (1878). Do Pardubic přišel po tom, co se vyučil obuvníkem. Od roku 1906 byl členem ústředního výboru odborového svazu a vydavatelem časopisu *Obuvník*, také byl členem sociálně demokratické strany, vydavatelem státnického listu *Východočeský obzor*. V roce 1909 zasedal v městské radě a městském zastupitelstvu. František Vácha sehrál v říjnu 1918 významnou roli. Již 14. října vyhlásil s „lídrem“ pardubických českých socialistů V. Celzerem z balkonu radnice na Pernštýnském náměstí, zaplněném demonstrujícími občany, svobodnou Československou republiku. Levicové utváření popřevratové politické scény vyneslo F. Váchu do funkce starosty města (1919-1923), v níž se zasloužil o výstavbu řady obecních obytných domů a celého nového městského obvodu- vilové čtvrti. Za jeho funkčního období vznikla továrna Telegrafia s několika stovkami pracovních příležitostí. Po komunálních volbách v roce 1923 byl revidentem Okresní nemocenské pokladny v Pardubicích, V parlamentních volbách v roce 1929 se stal poslancem Národního shromáždění a v roce 1938 senátorem. Za nacistické okupace byl žalářován v Terezíně, odkud byl ze zdravotních důvodů propuštěn⁷³

⁷⁴ *Východ*. 1922, roč. 5, č. 51, 16. 12. 1922, s. 5.

⁷⁵ *Východočeský republikán*. 1920, roč. 2, 19. 3. 1920.

⁷⁶ PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 9.

družstvo inženýrů a stavitelů. Stavba dospěla až tak daleko, že ji chyběly jen omítky a vnitřní úprava. Bylo vidět, jak ladně architektonicky působí a jakou bude okrasou města a budoucího nábřeží u Chrudimky.⁷⁷ Ve vilové čtvrti vznikl nový blok obecních domů a počátkem srpna 1919 byl odevzdán k veřejnému užívání. Roku 1920 stavitelé ukončili veškerou svou činnost a svou práci přenesly na nové domy na Olšinkách. Domy měly velkoměstský vzhled a je velká škoda, že druhá strana nebyla započata dříve, aby se mohla uskutečnit úprava parku před domy.⁷⁸ Dosud odtržená osada Familie se začala rozrůstat podél Dašické ulice.⁷⁹ „*Nejhodnotnější byla výstavba Nového města s tzv. Živnostenskými a Poštáckými domy dokončená během 20. let 20. století. Městské centrum se zdvojnásobilo, což je dnes zapomenuto*“.⁸⁰

V roce 1919 se staly Pardubice sídlem Ředitelství pošt a telegrafů, které začalo stavět budovu naproti divadlu, podle návrhu význačného architekta Machoně (v dnešní době okresní úřad).⁸¹ „*V tomto roce také byla založena továrna Telegrafia podél železniční trati v jihovýchodním sektoru města*“.

„*V období mezi válkami vznikla i řada dalších veřejných budov. Architektura byla poznamenána až do konce 20 let 20. století rondokubismem, národním slohem nového státu. Rondokubismus vytvářel v Pardubicích celé soubory budov a určoval charakter mnohých ulic a náměstí*“.⁸² Roku 1921 měly Pardubice přes 25 000 obyvatel a 1473 domů.

---

⁷⁷Východočeský republikán. 1920, roč.2,19. 3. 1920.

⁷⁸Východočeský republikán, 1920, roč. 2, č. 28, 25. 6. 1920.

⁷⁹PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 10.

⁸⁰PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 10.

⁸¹PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 9.

⁸²VOREL, Petr, red., *Historický atlas měst České republiky, svazek č.2. Pardubice*. Praha : Hist.ústav AV ČR a VČM Pce : (Voj.zeměp.ústav), 1995.(11 mapových listů, 6.s), s. 2.

4. ČTVRTI A ULICE MĚSTA PARDUBIC V PRŮBĚHU 20.STOLETÍ.

V průběhu 20. století prošly Pardubice významným obdobím. Docházelo k rozšiřování infrastruktury, čtvrtí a jejich ulic. Bylo zde vystavěno několik významných staveb, rodinných či obytných domů. Nejčastěji se stavěly vícepodlažní budovy. Je to období nejen nově vzniklých staveb, ale i oprav a rekonstrukcí.

4.1 STARÉ MĚSTO

Staré město se dříve nazývalo „město v hradbách“. Představuje historickou část Pardubic, které vévodí Zelená brána.

Střed města tvoří Pernštýnské náměstí, které se stalo památkářským celkem. Náměstí se chlubilo řadou pozdně gotických a renesančních památek. Svou tvář měnilo dlouho jen úpravami průčelí domů, jako výraz dobového vkusu a míry zámožnosti majitelů domů.⁸³ Uprostřed náměstí byl roku 1695 umístěn morový sloup se sochou P. Marie na vrcholu, od roku 1778 ověncen bohatou balustrádou se sochami osmi partonů českého království (mezi nimi byly i patroni českého království) od Jakuba Teplého.

Z řady významných či hodnotnějších měšťanských domů tu byly například dům čp. 77 tzv. Oesterreicherovský (v dnešní době tam sídlí krajská knihovna), který má na boční straně pamětní desku z roku 1511, zobrazující erbovní pověst rodu pánů z Pernštejna. Některé sousedící domy nesly různá znamení, které se dochovali dodnes – dům čp. 78 „ptáka velikána“ a dům čp. 79 beránka. Dále tu byly domy čp. 80 a 81 (západní strana Pernštýnského náměstí) a domy čp. 51, 55 (severní strana Pernštýnského náměstí). Protější stranu náměstí tvořil např. dům U Jonáše z roku 1798, jenž byl vyzdoben reliéfem verliby polykající Jonáše doprovázen božím okem ve štítě. V letech 1888 – 1890 koupila Občanská záložna dům čp. 53 a čp. 54. Oba domy roku 1891 přestavěla v jeden reprezentační dům. „*Koncem 19. století se dočkala přestaveb větší část domů směrem od náměstí po pravé straně Pernštýnské ulice. Poslední z nich byla roku 1898 stavba paláce stavitele Krudence na místě domu čp. 43 - 45 . Dnes je objekt znám podle pozdějšího majitele jako Skálův dům.*“⁸⁴

---

⁸³POTĚŠIL, František, Karel. *Adresář města Pardubic spolu s průvodcem po městě a okolí*. Pardubice: Jan Liebich, knihkupec, 1911.

⁸⁴ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 21.

Zásadním zásahem do podoby náměstí byla přestavba radnice. Na konci 19. století byla barokní radnice čp. 1. shledána nedostačující, a tak roku 1892 došlo ke zbourání čtyř barokních domů a místo nich byla postavena novorenesanční radnice podle návrhu Antonína Wejricha.⁸⁵

Ve 20. století se staré město v podstatě neměnilo až na pár výjimek. Na počátku 20. století koupila Občanská záložna sousední dům č. 55. V roce 1902 nechala tuto budovu přestavět pardubickým stavitelem F. Potůčkem podle projektu místního architekta Boží Dvořáka. Na fasádě, která byla, v historizujícím stylu vytvořil sochař Vilém Amort bohatou reliéfní výzdobu s Kristem umístěným ve štítu, s jezdeckou postavou Jana Žižky a se scénou českých dějin z r. 1462, jak nechává český král Jiří z Poděbrad zatknout papežského legáta Fantina. Takto vznikla podoba nynějšího Evropského spolkového domu (dříve tzv. Žižkův dům).⁸⁶

Dne 16. června 1905 se městská rada usnesla přikročit ke zbourání domů č. 80 a 81 a zřídit tudy průchod z hlavního náměstí na prostranství před děkanským kostelem. Ve schůzi zastupitelstva dne 13. února 1907 byl učiněn, na přání obyvatelstva Starého a Nového města, obchodního grémia a Spolku majitelů domů, návrh, aby bylo původní usnesení změněno tak, že stavební plocha domů č. 80 a 81 ve městě se zastaví domy, účelně potřebám obce vyhovující bez podjezdu jen s průchodem pro pěší se zřetelem na příští rozšíření komunikace vzhledem k celému bloku. Návrh byl přijat. V červnu roku 1908 zadala městská rada architektovi B. Dvořákovi návrhy fasád domu č. 80. a 81.⁸⁷

Dům čp. 51 byl původně zájezdnický hostinec a v 19. století přizpůsoben profesi lékárníka Josefa Menšíka (od roku 1806 byl dům sídlem nejstarší lékárny v Pardubicích) ovšem v roce 1914 se stal majitelem Adolf Prouza, který si nechal ozdobit průčelí domu architektem M. Bašem, který vytvořil na průčelí plastiku vztahující se k lékařenské profesi. Uprostřed pětidílného štítu s pilastry je výklenek s aeskulapovým reliéfem.⁸⁸

Z Pernštýnského náměstí ústí Pernštýnská a Zámecká ulička přes, které vede cesta k nedalekému pardubickému zámku, který je oddělený vysokou zdí. Ve 20. letech 20. století odkoupil zámek Muzejní spolek. V Zámecké ulici roku 1907 přikročil pan F. Křivka

---

⁸⁵Tamtéž, s. 14.

⁸⁶*Pardubicko*, 2000, 2. 9. 2000, s. 14.

⁸⁷*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1905 a 1907. s. 165, s. 195.

⁸⁸*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1914. s. 359.

k rekonstrukci domu čp. 4. Dále zde byl roku 1909 postaven domek čp. 595, jehož majitelkou byla M. Váchová.

Aby se zachovaly historické památky pro další generace, bylo potřeba několika oprav. Mezi nejvýznamnější patřila oprava kostela sv. Bartoloměje, Zelené brány, kostela Zvěstování p. Marie.

KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE

První zmínka o kostele sv. Bartoloměje pochází již z roku 1295. V roce 1421 byl zároveň s klášterem cyriaků zničen husity. Teprve v letech 1507 – 1519 postavil Vilém z Pernštejna nový chrám jako pernštejnské mauzoleum. Svědčí o tom nápis na severním portálu z roku 1519. Je nejstarší renesanční památkou ve městě. Vedle něho se nachází pernštejnská erbovní deska. Hlavní vstup do chrámu vedl po kamenném mostu nad městskou strúhou. Po druhém požáru města v 16. století kostel téměř vyhořel a do kostela byly vestavěny empory a kruchta.⁸⁹

V roce 1900 jednalo družstvo pro zřízení děkanského chrámu sv. Bartoloměje v Pardubicích o zbudování nového důstojného chrámu Páně. Patron dosavadního děkanského kostela baron Drasche⁹⁰ převzetí patronátu nového chrámu rozhodně odmítl, tím odepřel dát jakýkoliv příspěvek na stavbu. Bohužel jiné dary a příspěvky členstva nestačily, tudíž nebylo možné uskutečnit plánovanou novou stavbu.

Nastalo tak dlouhodobé vyjednávání, při kterém se myšlenka nové stavby rozplynula. Za stávajících situace se přikročilo k levnějšímu řešení, a to k přestavbě a rozšíření starobylého stávajícího děkanského chrámu. Jeden z návrhů na rozšíření podal architekt Boža Dvořák. Přestavba nakonec stála třetinu nákladu a městu tak zůstala zachována starobylá památka po někdejším pánech z Pernštýna.

K plánované přestavbě patřilo i rozšíření děkanského chrámu. Na schůzi ředitelstva byla usnesena žádost o komisionelní ohledání okolí děkanského chrámu, aby se vyšetřilo, zdali jeho rozšíření bude možné, buď za stávajícího stavu, nebo až po provedené regulaci

---

⁸⁹BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*, s. 56.

⁹⁰majitel zámku a pardubického velkostatku

kanálu Chrudimky.⁹¹ Nakonec se přestavba obešla bez komplikací a s opravou se začalo v srpnu 1907. Téhož roky byly odkryty renesanční výplně na oratoři.⁹²

Roku 1912 došlo k rozšíření západní strany kostela o předsíň s novým hlavním vchodem. Vše probíhalo podle návrhu architekta Boží Dvořáka. Na novém západním průčelí byla vytvořena V. Försterem mozaika s postavami sv. Ludmily, sv. Václava a sv. Prokopa. Plastickou výzdobu vytvořil V. Amort.

Před svěcením rozšířeného děkanského kostela v polovině srpna roku 1913 bylo umístěno v nové kapli božího hrobu nádherné sousoší „Na Kalvarii“, které je připisováno chrudimskému sochaři a řezbáři Ignáci Rohrbachovi z 18. století.⁹³ Původně bylo v takzvané „Černé kapli“ u pravého postranního oltáře přistavěné k chrámu. Sousoší pak bylo odstraněno a uloženo na kostelní půdě kvůli klenbě, u které hrozilo sesunutí. Zde ho pak v 50. letech 19. století našel akademický malíř František Václav Potěšil a vyžádal si od děkanského úřadu svolení, aby mohl sousoší postavit v chrámu „Zvěstování“. Když se pak tento kostel opravoval, bylo sousoší r. 1904 přeneseno do musea na zámku. Roku 1913 se však sousoší vrátilo zpět do děkanského kostela, díky rozhodnutí Musejního spolku. Tato památka byla vyhlášena znalci za jednu z nejvzácnějších vůbec, bohužel dosud se nevypátral tvůrce.⁹⁴

V přílehlé bartolomějské uličce, která navazuje na kostel sv. Bartoloměje je proslulý opěrný oblouk také zvaný Pampouch, který pochází z pozdně gotické doby, v jeho výklencích jsou malby tří alegorických postav, jenž byly odhaleny a restaurovány v roce 1909.⁹⁵

---

⁹¹ *Pernštýn*, 1900, roč. 11, č. 4, 6. 2. 1900.

⁹² *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1907. s. 197.

⁹³ *Pardubické noviny*, 1995, r. 4, č. 302, 28. 12. 1995. s. 9.

⁹⁴ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1913.

⁹⁵ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. Magistrát města Pardubic 2009. ISBN (Brož). s. 8. .

ZELENÁ BRÁNA

Zelená brána se skládá v podstatě ze dvou objektů: věže vysoké zhruba 60 m a z vlastní hranolovité brány. Původně vypadala úplně jinak. Svou raně renesanční podobu dostala mezi roky 1538 – 1542, kdy probíhala přestavba města podniknutá Janem z Pernštejna. Roku 1542 byla zvýšena věž stavitelem Jiříkem z Olomouce na svých současných 60 metrů. Během let prošla několika opravami. Nejvýznamnější byla výměna šindelové střechy za měděnou v 17. století.

V roce 1902 byla na bráně provedena oprava střechy s finálním pozlacením listovým zlatem, do níž byl vložen pamětní list, dále proběhla oprava měděné krytiny věžení, upevnění a zasazení tyče s bání a hvězdami.⁹⁶ Roku 1903 Bohumil Vlček vyzdobil podle kartonu Mikoláše Alše reliéfem připomínajícím pardubickou erbovní pověst předbraní. Zásadní opravou brána prošla v roce 1912, kdy došlo k obnovení ochozu pod střechou, odstranění omítky a byly instalovány nové elektrické hodiny. Tím dostala dnešní podobu.⁹⁷

Zelená brána velice trpěla velkým provozem těžkých nákladních vozů a kvůli autobusové dopravě⁹⁸ (zastávka byla v blízkosti brány). Aby se zmírnilo otřásání, proběhlo v polovině června 1913 v prostoru pod branou vydláždění dubovými kostkami. V tu dobu byla vydlážděna žulovými kostkami Labská ulice, která rovněž velice trpěla.⁹⁹ V roce 1916 byl dokončen průchod kolem Zelené brány, úprava byla podmíněna novostavbou Městské spořitelny.¹⁰⁰ Zbývalo jen zřídit pohodlné schody, po kterých by byl snadnější přístupna tuto městskou rozhlednu. Stalo se tak roku 1919 a v dubnu 1920 byla dokončena stavba schodů a tím byl umožněn přístup návštěvníkům, kteří se mohli za mírné vstupné pokochat krásným rozhledem z věže.¹⁰¹

---

⁹⁶*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1902. s. 102.

⁹⁷PODDANÁ., Jana.*Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*.s.43.

⁹⁸Autobus zde jezdil od roku 1910.

⁹⁹*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1913. s. 286.

¹⁰⁰Tamtéž, rok 1916. s. 336.

¹⁰¹Tamtéž, rok 1920. s. 418.

KOSTEL ZVĚSTOVÁNÍ PANNY MARIE

Kostel Zvěstování Panny Marie, patří mezi nejstarší stavby v Pardubicích. Nachází se v Klášterní ulici. Byl založen v polovině 14. století farním arcibiskupem Arnoštem z Pardubic. Na počátku 16. století vyhořel a do roku 1515 byl obnovován v pozdně gotickém slohu.

Kostel Zvěstování Panny Marie potřeboval nezbytné opravy. Město roku 1903 povolilo částku, 2000 K.¹⁰² Dne 18. července 1904 začal architekt Boža Dvořák opravovat chrám Zvěstování P. Marie, nejstarší pardubický kostel. V tomto kostele byla většina obrazů do oken namalována podle návrhů akademického malíře Ludvíka Vacátky, který byl po matce ze starého rodu Wernerova (z Bílého předměstí č. 138). Klerik Bosáček maloval podle návrhu Mikuláše Aleše Betlém (klanění tří králů – v presbytáři).¹⁰³ Městská rada dne 28. června 1905 věnovala 500 K na zřízení štítu a sanktusové věžičky. V září 1907 byl kostel ozdoben obrazem sv. Václava, malovaným na skle okna od akademického malíře Zikmunda Rudly.¹⁰⁴

BĚLOBRANSKÉ NÁMĚSTÍ

Staré město neboli „město v hradbách“ nebylo velké, kromě rozlehlých úzkých středověkých uliček. Jednou z nich byla i Pernštýnská ulice. Z ní odbočovala cesta ke druhé městské bráně, zvané Bílá. Stávala na konci dnešní ulice Anežky české a byla zbourána roku 1840. Zbyl po ní jen název Bělobranského náměstí.¹⁰⁵ Jedná se o trojúhelníkové náměstíčko u železného mostu na levém břehu Chrudimky, dříve to byl střed Bílého (Malého) předměstí. Předměstí s náměstím založil roku 1507 Vilém z Pernštejna.¹⁰⁶

Svou podobu dostalo roku 1840 po odstranění náspy a zbouráním určitých domů, čímž se vytvořil větší prostor, v jehož středu byla umístěna socha sv. Jana Nepomuckého. „*Bělobranské náměstí prodělalo několik výrazných změn, které jej otevřely do ulice Mezi Mosty, ale naopak zbavily jistého kouzla malebnosti, kterou si uchovávalo až do začátku 20. Století*“.¹⁰⁷ Uzavřenost náměstí vzala za své zbouráním rohového domu, známého jako

---

¹⁰² *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1903. s. 142.

¹⁰³ *Tamtéž*, rok 1904. s. 150.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, rok 1907. s. 209.

¹⁰⁵ Úředně bylo pojmenováno v roce 1881 po Bílé bráně, která oddělovala předměstí od města. Bílá brána původně bránila Pardubice proti útoku z východu, od severu je chránily další dvě brány, Mejtská za Chrudimkou a Sedlářská na začátku Labské ulice, a proto bylo náměstí často nazýváno Mezi branami (1507 – 1643) či V Branách.

¹⁰⁶ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s.8.

¹⁰⁷ PODDANÁ, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím* .s.55.

hospoda zvaná „Hodonín“. Ráz náměstí byl výrazně porušen bytovou výstavbou na jižní straně. Na rohu Bělobranského náměstí a Labské ulice stojí dům čp. 9, tato budova se stala 20. 11. 1902 poštovním úřadem- 3.

WERNEROVO NÁBŘEŽÍ

Část města za radnicí u zbytku městské strouhy tvoří Wernerovo nábřeží, jehož název pochází z roku 1904. Do nábřeží ústí ulička Pod Sklípky. Tato ulice spojuje Pernštýskou ulici s Wernerovým nábřežím. Patří k ní průchod domem čp. 11, takzvanou Myší dírou. Po celé severní straně stál od počátku 16. století panský mlýn. Roku 1560 po přechodu Pardubic a celého panství do císařských rukou, byl nazýván císařský a to i po roce 1759, kdy ho zakoupil soukromník. Mlýn zanikl roku 1910, chátral a nakonec byl kvůli regulaci Chrudimky zbourán. Zachovala se pouze jeho zeď s vraty a nápisem připomínajícím jeho historii.¹⁰⁸

BĚLOBRANSKÉ NÁMĚSTÍ V ROCE 1900¹⁰⁹

¹⁰⁸BÁCHOR, Evžen a kol. *Místopis města Pardubic*.s. 60.

¹⁰⁹ Viz. obr. č. 1.

4.2 ZELENÉ PŘEDMĚSTÍ

Dříve nazývané Dlouhé či Pražské podle měnicích se názvů dnešní Zelené brány. Původně ho tvořily zemědělské usedlosti podél cesty na Prahu, v dnešní době Třídy Míru., *Od roku 1770 je samostatnou městskou čtvrtí na západě a jihu historického katastru Pardubic*“. Železniční koridor rozděluje Zelené předměstí na dvě části. Na severní, včetně Nového města a jižní, kterou tvoří Skřivánek, Dukla, Višňovka a Jesničánky.¹¹⁰

ZELENÉ PŘEDMĚSTÍ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ¹¹¹

NÁMĚSTÍ REPUBLIKY

Náměstí Republiky vznikalo do roku 1910 na místě vodního příkopu a zbořených budov kasáren. V roce 1913 bylo náměstí pojmenováno jako Smetanovo (současný název je z roku 1990). Tvoří přirozenou spojnici mezi Starým městem a Zeleným předměstím. Zahrnuje také prašné komunikace po obou březích, na pravém břehu cestu z Karlovy ulice k Zelené bráně a na západní straně předměstské uličky Úzkou a Vodní.¹¹²

Ke konci 19. Století tu bylo jen pár přízemních domků. Prostor omezovala jezdecká kasárna, která byla roku 1895 zbourána. Tím se uvolnil prostor pro další stavby, přičemž se nové zástavby ujal pardubický stavitel J. Krudenc. Naproti Zelené bráně vybudoval v roce 1898 na místě původních přízemních domků velký palác v historizujícím stylu. Krátce po

¹¹⁰Do této městské části patřilo a dále patří náměstí Republiky, Žižkovo náměstí (dnes Smetanovo), ulice U Divadla, Tylova ulice, Jahnova ulice.

¹¹¹Viz. obr. č. 2.

¹¹²BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*.s. 54.

roce 1900 se Krudencova firma dostala do finančních nesnází a tak nemovitost získala rodina Hybských, podle které se palác nazývá až dodnes.¹¹³ Tento palác zůstal po mnoho let solitérem. Zbytek náměstí Republiky tvořily převážně přízemní domky a ještě protékající Chrudimka, jejíž koryto bylo roku 1910 zasypáno a to byl také klíčový okamžik pro další zástavbu. Dále zde vyrostlo pár domů a některé prošly přestavbou.

Na náměstí Republiky bylo během 20. století postaveno jen několik dvoupatrových obytných budov, některé i se secesními fasádami. Například dům čp. 52, do dnešní podoby ho postavil roku 1909 stavitel Ferdinand Potůček, který byl jeho spoluvlastníkem. Na místech kde stojí dům čp. 53¹¹⁴, stál do roku 1912 malý přízemní domek, který roku 1909 koupil obchodník s koloniálním zbožím Emanuel Krpata a přestavěl jej na dvouposchodový dům.¹¹⁵

V této části vznikaly i školy. V Tylově ulici naproti boční straně divadla byl rohový dům, ve kterém sídlilo v roce 1910 dívčí gymnázium.¹¹⁶ Další budovy škol byly v Jahnově ulici¹¹⁷ vedoucí z náměstí Republiky na východ směrem k Chrudimce. Roku 1908 zde byla postavena Městská průmyslová škola dívčí, podle plánů městské technické kanceláře F. Potůčka a v roce 1910 sousední dvoupatrová budova Východočeské Vesny, později střední zdravotnické školy. „*Obě budovy jsou dnes přestavěny na Krajský úřad Pardubického kraje*“.¹¹⁸

„*Do roku 1914 neprodělalo náměstí Republiky markantní změny. Došlo jen k některým demolicím přízemních domků. Mezi nimi zmizela i populární hospoda „Hotel Kotel“ a za ním celá vodní ulice*“.¹¹⁹ V březnu 1916 byl stržen Arnoldův domek Na Zábradlí č. 90. ve Vodní ulici. Místo je dosud nezastavováno¹²⁰

V průběhu 20. století zde vyrostlo několik významných staveb, jakými byly: divadlo, městská spořitelna nebo ředitelství pošt a telegrafů.

---

¹¹³Tamtéž. s. 42.

¹¹⁴ Parcelní číslo č. 290- levá strana od Divadla.

¹¹⁵THEIN, Pavel. *Pardubice - Náměstí Republiky*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2002. 32 s. AB-Zet Pardubicka. Náměstí; seš. 19. ISBN 80-260-2920-8. s. 23.

¹¹⁶BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s. 78.

¹¹⁷ Název pochází z roku 1904. Toto pojmenování bylo zvoleno k počtě spisovatele, politika a pedagoga J. V. Jahna.

¹¹⁸ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s. 28.

¹¹⁹ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 46.

¹²⁰*Kronika města Pardubic 1895 – 1933, rok 1916*. s. 350.

MĚSTSKÉ DIVADLO

„Když Spolek pro zřízení divadelního domu založený již v roce 1881, nedosáhl ani za čtvrtstoletí své činnosti toho, aby Pardubice měly svůj kamenný divadelní stánek a místní nebo hostující ochotnické spolky byly pro svá představení stále nuceny střídát jeden provizorní prostor za druhým, vzalo do svých rukou celou záležitost město.“¹²¹

Město vyzvalo ke spolupráci Antonína Balšánka. Roku 1907 začala na jižní straně tohoto náměstí vyrůstat budova Divadla, která se stala dominantou náměstí a předznamenala podobu budoucího Žižkova náměstí.¹²² Na náměstí při jižním břehu Městské řeky tu původně bývala volná plocha nazývaná podle přiléhající Karlovy ulice Karlín v roce 1881. Město však potřebovalo místo pro stavbu městského divadla a tak tu zmizelo hodně domků. V roce 1900 byl, zbourán domek č. 4 na budoucím Žižkově náměstí proti divadelnímu místu stojící při kanále. Dne 17. března téhož roku město koupilo domek čp. 5 za účelem úpravy příštího divadelního náměstí.¹²³ Roku 1906 na schůzi obecního zastupitelstva byly 21. února koupeny domky na Zeleném předměstí č. 52 Františka Kautského, č. 147 Josefa Pírky. Dne 10. srpna 1906 proběhl konkurs na stavební práce městského divadla, na základě nabídky byla stavba zadána městskou radou 22. září Josefu Döllerovi, staviteli z Chrasti, který stavbu prováděl podle plánů architekta Antonína Balšánka.¹²⁴ Stavba divadla proběhla v letech 1906 – 1909. Základní kámen byl položen 16. května 1907.

Budova městského divadla je vystavěna v secesním stylu. V průčelí je umístěn městský znak, nad nímž se na střeše zvedá socha Genia od Bohumila Kafky. Postranní části divadla jsou zdobené mozaikami, zhotovené podle návrhů Františka Urbana a zobrazují Libušin soud a Žižku před Prahou. Pod nimi jsou umístěny medailóny Bohumila Vlčka, zpodobňující přední tvůrce české opery a činohry. Na postranních průčelích se od téhož umělce nacházejí další medailóny významných operních skladatelů a dramatiků.

Městská rada v únoru 1908 zadala malířskou výzdobu průčelí městského divadla mistru Františku Urbanovi, zámečnickou práci 21. dubna firmě Faltus & Koutník, sádrové

---

¹²¹BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice: Helios, 2006, ISBN 80-85211-19-x. s. 29.

¹²²*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1907. s. 205.

¹²³*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1900. s. 96.

¹²⁴*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1906. s. 199.

tažené práce dne 19. srpna J. Döllerovi, nanášené J. Kulhánkovi a majolikové obklady stěn Rakovnické továrně.¹²⁵ Městské divadlo bylo otevřeno dne 11. prosince roku 1909.

Hodnocení stavby:

„Budova městského divadla pracuje s efektně pojednaným průčelím členěným nástupním schodištěm, visutým balkónem obroubeným vegetabilním zábradlím, termálním oknem a vrcholovým trojúhelným štítem. Malířský cítěný charakter fasád divadla vyvěrá z rozdílnosti struktury i barevnosti použité omítky a umocňuje jej plastická dekorace tvořená portrétními medailony českých dramatiků a skladatelů. V interiéru „Dionisův stánek“ podržel tradiční dispozici hlediště s postraními lóžemi.“¹²⁶

POHLED NA POZEMEK PRO BUDOUCÍ DIVADLO (1904), VPRAVO PALÁC HYBSKÝCH¹²⁷

¹²⁵ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1908. s. 220.

¹²⁶ BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice: Helios, 2006, ISBN 80-85211-19-x. s. 29.

¹²⁷ Viz. obr. č. 3.

BUDOVA MĚSTSKÉHO DIVADLA V ROCE 1910¹²⁸

Vedle divadla vzniklo po regulaci městské řeky Chrudimky (1910) Žižkovo náměstí,¹²⁹ které prošlo úpravou. Uprostřed mělo krásný, zapuštěný květinový záhon, při jehož okrajích byly úzké jednosměrné komunikace pro dopravu, směřující z tenkrát Wilsonovy tř., kolem divadla přes nový most z r. 1910 na východ.¹³⁰ Zbývalo upravit prostor před divadlem. Roku 1912 bylo vypsáno ofertní řízení na úpravu parku před divadlem. V poslední schůzi městské rady byly oferty otevřeny, dány technické kanceláři na prozkoumání a okrašlovacímu spolku k prohlédnutí. Ihned po zadání práce se začalo s úpravami, které šly k rychlému ukončení.¹³¹

---

¹²⁸ Viz. obr. č.4.

¹²⁹ Náměstí dostalo název Žižkovo, podle uličky, jež, tudy dříve vedla.

¹³⁰ THEIN, Pavel. *Pardubice - Náměstí Republiky*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2002. 32 s. AB-Zet Pardubicka. Náměstí; seš. 19. ISBN 80-260-2920-8. s. 23.

¹³¹ *Neodvislé listy*, 1912, 17. 2. 1912.

MĚSTSKÁ SPOŘITELNA

Na severní straně je náměstí Republiky otevřeno do Tyršových sadů se sousoším Osvobození s výhledem na zámek. Přímo naproti v sousedství Zelené brány původně stál dům Hynka Krpaty, který ho vlastnil až do roku 1913, kdy dům odkoupila pardubická obec pro budoucí stavbu Městské spořitelny.¹³²

Městská spořitelna měla tvořit část budoucího moderního náměstí před Zelenou bránou. Hned po divadle se spořitelna stala druhou oficiálně moderní budovou ve městě. Návrh budovy vytvořil František Roith a postavil jí výborný místní stavitel Ing. František Veselý. Budova byla postavena v letech 1914 – 1917 na místě zbořeného domu čp. 1, kde se dosud prodávali kočáry a saně.

V přízemí spořitelny se nacházely tři moderní obchody, proti Zelené bráně obchod s plátnem a ložním prádlem Františka Justa, přímo na rohu budovy se vcházelo do obchodu s textilem Vladimíra Ulricha, uprostřed západní fronty byl vchod do spořitelny a vpravo od něho prodejna obuvi firmy Baťa. U vchodového portálu spořitelny stávaly dvě sochy žen nesoucí úly vytvořené J. Skálou, dále ve vestibulu byla socha od J. Štursy. Široké schodiště vedlo do 1. patra, kde za prosklenými dveřmi byla hala obklopená skleněnými přepážkami. Uprostřed sálu stála velká kovová kašna. Ve druhém patře byly byty pro zaměstnance spořitelny. Do nárožního prostoru střechy vkomponoval autor kopuli pokrytou prolamovaným měděným plechem, a ta měla ve spodní části oválná okénka se secesními reliéfními motivy.¹³³

Hodnocení budovy:

„Výtvarná působnost stavby je založena na několika jednoduchých znacích, mezi nimiž vyniká: prolomení přízemí rytmem velkých okenních výkladců, vertikální členění plochy prvního patra žlábkovanými polosloupy s jemným geometrizujícím dekorem a „wagneriansky“ z líce průčelí domu vykloněná mezipatrová římsa. Nejvýznamnějším prvkem se však stala mnohostěnná kubizující kupole, usazená na reliéfně zdobené podnoží a pokrytá měděným pláštěm, která akcentuje nároží budovy a dotváří její drobnými vikýřky členěnou střešní krajinu. Střízlivá elegance wagnerovské moderny se adekvátně promítla i do

¹³² Pardubicko: O jižní straně náměstí Republiky, 2000. 11.11. 2000, s. 18.

¹³³ Pernštejn 2002, 7.9. 2002. č. 209.

interiéru velké dvorany s dvouramenným schodištěm vedoucí ke kancelářím v patře, které architekt obložil mramorem.“¹³⁴

MĚSTSKÁ SPOŘITELNA V ROCE 1917¹³⁵

Roku 1919 se staly Pardubice sídlem ředitelství pošt a telegrafů. S tím byla spojena potřeba nové budovy a tak se musel vypracovat projekt. Nejvhodnější místo pro tuto budovu byl pozemek vedle městské spořitelny, který vedl až k průmyslové dívčí škole. Tím by ve městě vznikly krásné budovy a okolí by získalo na svém vzhledu. Se stavbou se začalo podle návrhu význačného architekta Machoně roku 1923 (v dnešní době okresní úřad). Byla to Machoněova první budova v Pardubicích. Ředitelství pošt a telegrafů, se stalo jednou z jeho nejkrásnějších funkcionalistických prací vůbec. Dnes se o budovu dělí pardubický magistrát s Krajským úřadem.¹³⁶

¹³⁴ BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice: Helios, 2006, ISBN 80-85211-19-x. s. 53.

¹³⁵ Viz. obr. č. 5.

¹³⁶ PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14., s. 9.

Roku 1919 se staly Pardubice sídlem ředitelství pošt a telegrafů. S tím byla spojena potřeba nové budovy a tak se musel vypracovat projekt. Nejvhodnější místo pro tuto budovu byl pozemek u divadla od městské spořitelny až k průmyslové dívčí škole. Tím by se městu dostalo nejen krásné budovy, ale i okolí by získalo na svém vzhledu.

Na další léta byla naplánována zástavba prostoru proti domu pana Hybského, a to reprezentačním Masarykovým domem. Měly zde také vznikat bankovní budovy a na rohu Karlovy ulice reálné školy s pokračováním nouzových domů na Olšinkách. To vše by znamenalo ladně a okrasně uspořádaný střed města.¹³⁷

ŘEDITELSTVÍ POŠT A TELEGRAFŮ PO ROCE 1924¹³⁸

¹³⁷Východočeský republikán, 1920, č. 24, 20. 5. 1920.

¹³⁸Viz. obr. č. 6.

4. 3 TŘÍDA MÍRU – KRÁLOVSKÁ TŘÍDA

Třída Míru je hlavní osou Zeleného předměstí. Obklopovali jí jen zemědělské dvorce.¹³⁹ Dost často měnila svůj název a to v závislosti na stavu politické situace.¹⁴⁰ Původně se jednalo jen o cestu na Prahu tvořící s dnešní ulicí Karla IV. Zelené předměstí za hradbami města. Kvůli válečným účelům musela být ulice dvakrát zbourána. Ulice nebyly dlážděné.

První impulz k přeměně této „ulice“ na městskou třídu dal částečně vznik parforsních honů. Početní účastníci honů vyžadovali ubytování a tím podnítili přestavby i další výstavbu právě na této předměstské ulici, kde byl prostor. Tato ulice byla zcela zastavěna a obydlena. Až do roku 1895 předměstí izolovali jezdecké kasárny a stáje, postavené po obvodě, na místě pernštejnského opevnění. Dalším podmětem vzestupu byl vzrůstající počet obyvatel.

V polovině 19. století byla většina přízemních domů zvýšena o patro a brzy tu začaly vznikat větší obchody a hostince.¹⁴¹ Prostranství Královské třídy uzavírala budova hotelu Veselka, takzvané legendy Pardubic. Historie „Veselky“ má počátek již na konci 17. století. Prodělala mnoho stavebních i vlastnických změn. Od začátku 19. Století ji vlastnila více jak sto let (do roku 1927) rodina Kašparova, ze které byl nejznámější průkopník české aviatiky Ing. Jan Kašpar¹⁴². Zhruba od poloviny 19. století se Veselka stala důležitým společenským a kulturním centrem Pardubic. Od Veselky po pravé straně také vynikala stavba Šlechtického kasina, sloužící především parforsní společnosti (čp. 59). Na konci třídy směrem od Zelené brány (za vodní ulicí s hospodou „Hotel Kotel“) stál tehdy dominantní takzvaný Krausův dům čp. 113 (později známý jako „Dům techniky“). Při pozdějších stavebních úpravách byl dům zmenšen a zastřela ho okolní zástavba.

Po roce 1845 se tato předměstská ulice začala měnit v hlavní. Volné prostory mezi osamělými dvorci byly zastavovány novými, jednopatrovými domy a roku 1874 se z ulice stala „třída“. Ke skutečné zástavbě však dochází až na konci 19. století. „Byly to hotel

---

¹³⁹BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s.77.

¹⁴⁰V roce 1874 byla na počest návštěvy Františka Josefa I. v Pardubicích, nazvána Královská třída a poté povýšila z „ulice“ na „třidu“. Od roku 1916 se jí říkalo Císaře Karla, tedy doslova Arciknížete Karla Františka Josefa a od roku 1918 Wilsonova třída. Za okupace v roce 1940 dostala starý název Ba Zeleném. Roku 1945 byla pojmenována třída Maršála Stalina a ještě v tomtéž roce Stalinova třída. Dnešní název pochází z roku 1962.

¹⁴¹POTĚŠIL, F.,K., c. d., s.38.

¹⁴²byl český inženýr, průkopník české aviatiky, nejznámější z prvních českých leteckých konstruktérů a pilotů. Proslavil se zejména svými průkopnickými dálkovými lety. V roce 1911 vzlétl s nově postaveným letadlem vlastní konstrukce, vybaveným motorem Daimler o výkonu 70 koňských sil. S tímto letadlem plánoval uskutečnění prvního dálkového letu v Čechách. Nejprve si vyzkoušel orientaci při letu na trati Pardubice - Chrudim a zpět, který uskutečnil 30. dubna 1911.

Střebeský, Vlachův dům a r. 1898 Krudencův palác na začátku Královské třídy. To byla již po obou stranách souvislá zástavba a novým stavbám musely ustoupit staré domy.¹⁴³

S příchodem 20. století docházelo v celých Pardubicích k velkému rozvoji. Ten se nevyhnul ani třídě Míru. Dominantou pravé strany třídy se beze sporu stal Sochorův hotel (předtím hotel Střebeský), ve kterém měla místnosti filiálka České průmyslové a hospodářské banky, v Pardubicích založené roku 1918.¹⁴⁴ Hotel postavený kolem roku 1900, se považoval za nejluxusnější podnik svého druhu v Pardubicích.

Nejvýznamnějším domem se však stal Francův dům. Pán Franc z Dobrušky se v roce 1902 rozhodl přesunout své železářství naproti přes ulici a tam vybudovat velký obchodní dům. V místě, kde původně stál Doskočilův „hotel U Lva“ čp. 109 pak nechal v letech 1906 – 1908 postavit výstavní dům s velkým železářstvím. Průčelí domu dostalo secesní výzdobu, bylo obloženo smaragdově zelenými glazovanými kachličkami a prostor mezi postraními okny ve druhém i třetím patře zdobily postavičky puttů (jsou tam dodnes). Z horní části shlíží do ulice zhruba osm metrů velký bronzový reliéf Merkura, jenž dal celému domu jméno.¹⁴⁵

Řešení obchodního domu bylo velice praktické. Pro návštěvníky obchodu byla přístupná betonová galerie. Skvostné železné portály vytvořila firma Eman Kraus, fasády z keramiky zase rakovnická šamotka. Tepaný reliéf z mědi 2, 50 m vysoký s 6 metrovými křídly vyrobila firma Čížek a Mertlík z Pardubic. Dům byl projektován tak, aby tam mohl být obchod s železářskými výrobky. Stavbu provedl pardubický stavitel Ferdinand Potůček. Dům projektoval mladý stavitelský asistent Václav Hořeňovský z Pardubic. Fasádu navrhl pražský architekt Jarda Kohoutek. Dále zhotovila do domu firma A. Rosenberk železné schodiště z krámu na galerii a zábradlí podle tehdejší nejnovější konstrukce. Domovní vrata a balkon vytvořila firma Čížek a Mertlík, vodovody v celém domě dostala na starost firma A. Minařík a stavební kování J. Minařík.¹⁴⁶

Na počátku 20. Století na této třídě došlo nejen k rozvoji nových staveb, ale i k různým přestavbám. Jednou z významných byl přestavba Veselky. Kolem roku 1900 se tu konaly různé koncerty, divadelní představení či významnější plesy nebo jiné společenské

---

¹⁴³JEDLIČKA, Pavel a PALEČEK, Jiří. *Pardubická Třída Míru II.: Královská třída - Na Zeleném*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, AB-Zet Pardubicka; seš. 29. ISBN 80-260-2923-2. s. 3 – 5.

¹⁴⁴POTĚŠIL, František Karel. *Pardubice: stručné dějiny Pardubic a průvodce městem*. Pardubice: J.O. Růžička, 1931, s. 30-32.

¹⁴⁵LADÝŘOVÁ, L. *První obchodní dům v Pardubicích*, *Pardubické noviny*, 23. 11. 2002.

¹⁴⁶*Neodvislé listy*, 1908, roč.14,č.13.

události. Veselka byla přestavěna roku 1905¹⁴⁷, šlo o úpravy části hotelu, ve které býval sál „Odeon“. Provedl ji architekt Boža Dvořák, ozdobil ji zvířecími hlavami, zejména jeleními, které vytvořil sochař Vlček. Přeplnil výzdobu a kritika mu to vytýkala, ozdoby trpěly povětrnostními podmínkami, a proto brzy zmizely. Sál „Odeon“ na Veselce se ještě ve stejném roce dne 1. července změnil v kavárnu, čímž pozbyly Pardubice koncertního, divadelního a tanečního sálu. Byl to památný sál v kulturních dějinách Pardubic. Zde svou dobou koncertovali: Bedřich Smetana i Antonín Dvořák.¹⁴⁸ V roce 1914 prošla přestavbou, i přístavbou, po které měla mít 70 hostinských pokojů, ústřední topení, několikery lázně, malou a velkou místnost- spolkovou a veliký sál pro biograf.¹⁴⁹

Kolem roku 1905 se přestavby dočkaly i další domy avšak na protější straně, jednalo se o dům čp. 63 a čp. 64. Dále tu do dnešní doby stojí secesní domy U Lva a Francův dům (čp. 109, 110, 763). V roce 1907 – 1908 byly přestavěny. Kolem roku 1905 se přestavby dočkaly i další domy.

Po levé straně Královské třídy směrem od Veselky se nacházely domy čp. 77, 78, a 79., v nichž byly závody Rolnického družstva, založené roku 1904. V některých domech se založily banky např.: v domě čp. 67 Anglorakouská banka, čp. 92 Vídeňská bankovní jednota, obě založení roku 1910. V témž roce byly založeny, živnostenská banka, které náležel dům čp. 114, 115 a záložna hostinských v Heřmanově hostinci. Na místě hostince U lva sídlily četné peněžní ústavy. Na konci pravé strany od Veselky se dalo projít ke kostelu sv. Jana Křtitele, kolem něhož byl hřbitov, který byl v letech 1905 – 1913 přeměněn v sad. U kostela původně stával špitál, až do roku 1892 pak byl zbourán. Na jeho místě nechal F. Vlach postavit reprezentační dvoupatrový dům, v němž sídlilo knihkupectví a papírnictví J. Lieblich.¹⁵⁰

---

¹⁴⁷Tamtéž, s. 57,60.

¹⁴⁸*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1905.s. 170.

¹⁴⁹*Osvěta lidu*, 1914,roč.19, 29.8.1914.

¹⁵⁰ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 57.

TŘÍDA MÍRU V ROCE 1900¹⁵¹

TŘÍDA MÍRU V ROCE 1900¹⁵²

---

¹⁵¹Viz. obr. č. 7.

¹⁵²Viz. obr. č. 8.

KARLOVINA

Jedná se o přilehlý prostor u Třídy Míru. Přesně leží u bývalé Karlovy ulice a vztahuje se na Jiříkovu ulici a přilehlé části Jindřišské ulice, Žitnou ulici a zaniklou Hostýnskou ulici.¹⁵³ Dostal název Karlovina. K rozvoji „Karloviny“ došlo na počátku 20. Století. Až na některé výjimky reprezentativnějších budov se skládala spíše z menších a skromnějších staveb (většinou hospodářského rázu) a běžných dělnických obydlí.¹⁵⁴

Jednou z dochovaných staveb je Křižíkova elektrárna postavená v Karlově ulici. Stavbu provedl roku 1904 na koupených pozemcích v Karlově ulici (od inženýra Vigrina) stavitel V Kašpar.¹⁵⁵ Do provozu byla dána 26. ledna 1905. V centrální budově byly postaveny 2 parní stroje, jejichž výkon byl 200HP⁹³, poháněl je řemen dynamo na stejnosměrný proud o výkonu 100KW a páru pro stroje dodávaly 2 parní kotle o 100m² topné plochy a 11 atmosférách tlaku. Ve strojovně byla postavena rozváděcí deska obsahující příslušné měřicí přístroje a soustrojí k nabíjení akumulátorové baterie. Pro tuto baterii byla vedle strojovny zřízena místnost, která se skládala z 270 článků ve skleněných nádobách s výkonem 432 ampérových hodin při tříhodinovém vybíjení. Tato centrála se vyhotovovala do roku 1907, kdy byl postaven třetí parní stroj o výkonu 400HP spojený s dynamem o výkonu 270KW. V kotelně přibíhla třetí kotel s dvěma plaménky o topné ploše 200 m².

Mimo jiné tu bylo také postaveno vodovodní potrubí od Chrudimky do centrály, pro napájení parních kotlů a kondensaci u parních strojů. Po městě byla elektrická síť vedena z větší části podzemním kabelem. S růstem města stoupl odběr elektrického proudu, a proto musel vzrůst i počet nabíjecích bodů na 11. Veřejné osvětlení města se skládalo z 68 obloukových lamp, 190 žárovek svítících po celou noc a 110 žárovek svítících jen 11. hodin. Po zhasnutí svítilo pouze 136 náhradních žárovek obloukových lamp.¹⁵⁶

Opodál v Jiříkově ulici byla založena čtvrtá továrna papírových sáčků V. Vokolka v domě č. 285 (1904). Dále tu byl postaven spolkový Dělnický dům s kinem na místě původního dělnického domu (1905)¹⁵⁷. Během let se tu vystřídalo spoustu rodin, od roku 1901 – 1905 například manželé A. a M. Fortsamovi. V roce 1905 domek prodali Dělnické jednotě potravní a společenstvu pro zaopatřování bytů. V tom samém roce došlo ke zbourání

¹⁵³BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s.35.

¹⁵⁴PODDANÁ, Jana.*Pardubická zastavení .Toulky městem s historickým ohlédnutím..s.97.*

¹⁵⁵*Kronika města Pardubic 1895 – 1933, rok 1904.s. 156.*

¹⁵⁶ KABELÁČ, A. *Elektrické podniky města Pardubic*. Krajem Pernštýnův 1921, č. 2, s. 23- 26.

¹⁵⁷ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s. 29.

domku a postavení krásného domu s prostorem pro restauraci a biograf. Majitelem byla Strana sociálních demokratů.¹⁵⁸ V přízemí bývala umístěna prodejna konzumního družstva Budoucnost. Hrála se zde spousta divadelních a filmových představení. Lido – bio, tak se tomuto místu říkalo. V patře budovy byl schůzovní a přednáškový sál, sekretariát sociálně demokratické strany či redakce Východočeského obzoru, dále i administrace dělnických novin, sekretariáty odborových skupin a kancelář dělnického stavebního družstva.

V Hronovické ulici ležící souběžně se Smilovou ulicí byla směrem na východ v roce 1907 postavena továrna J. Kuchyňky, na perleťové zboží. Také se zde nachází dům č. 599, jenž je prací architekta Boží Dvořáka¹⁵⁹. Také tu roku 1910 obecní zastupitelstvo zakoupilo dům čp. 488, kde bývaly lázně, které nechalo upravit. Tím vykonalo obecní zastupitelstvo jistě dobrý čin ve prospěch zdravotnictví.¹⁶⁰

SUKOVA TŘÍDA

Na jejím místě původně protékala městská řeka. Na počátku 20. století došlo k zasypání koryta, a tak roku 1913 vznikl prostor, který byl pojmenován jako Sukova Třída.¹⁶¹ Začíná na náměstí Republiky u kostela sv. Bartoloměje, pokračuje podél Tyršových sadů a končí u dnešní Čez arény na Masarykově náměstí. Je to čtyřproudá páteřní komunikace vedoucí městem na východ.¹⁶² Nejstarším objektem Sukovy třídy se stala takzvaná Vodákova vila postavená roku 1916, která tu stojí až dodnes (od roku 1945 až do roku 1990 sloužila rozhlasovým účelům).¹⁶³

Některé přilehlé ulice u třídy Míru prošly stavbou kanálu či vydlážděním. Kanalizace byly postaveny v Jindřišské ulici (1902, v horní části 1906)¹⁶⁴, v Jiříkově ulici (1902 a 1914)¹⁶⁵, Žitné ulici (1906)¹⁶⁶. Vydláždění bylo provedeno v: Sladkovského ulici (1902)¹⁶⁷, Smilova ulice (1912).¹⁶⁸

---

¹⁵⁸ CHUDÁ, M., *Pardubické podobizny*, Pardubice 1997, s. 128.

¹⁵⁹ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1907. s. 194.

¹⁶⁰ Tamtéž, rok 1910.

¹⁶¹ Původně, byla pojmenována jako Riegrovo nábřeží.

¹⁶² BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*.s.73.

¹⁶³ Poddaná., Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlednutím*.s.37.

¹⁶⁴ Stavba kanálu provedena A. Manychem.

¹⁶⁵ Dnes ulice Jiřího z Poděbrad. Stavba kanálu byla provedena A. Manychem.

¹⁶⁶ *Neodvislé listy*, 1906, roč. 7, č. 20.

¹⁶⁷ Tamtéž, 1902, roč. 13.č. 29.

¹⁶⁸ Vydláždění bylo schváleno už v roce 1910.

KARLOVINA KOLEM ROKU 1900¹⁶⁹

SUKOVA TŘÍDA¹⁷⁰

---

¹⁶⁹Viz. obr. č. 9.
¹⁷⁰Viz. obr. č. 10.

4. 4 NOVÉ MĚSTO A NÁDRAŽÍ

Pro moderní rozvoj Pardubic měla velký význam železnice. Kolem této tratě začala vyrůstat postupem let průmyslová čtvrť a i celé nové město,¹⁷¹ které tvořila třída 17. listopadu a Masarykovo náměstí.

Průmyslová čtvrť zde vyrůstala od poloviny 19. století. Na ní pak měla postupem času navázat nová zástavba obytných domů, škol, hotelů, obchodu atd. K nejstarším podnikům patřil Wertheimerův lihovar (založení roku 1867), akciový cukrovar (1869)¹⁷², továrna na výrobu zemědělských strojů (1869 – 1870)¹⁷³, rafinerie minerálních olejů a petroleje David Fanto (1889)¹⁷⁴, akciový pivovar č.97 (1871)¹⁷⁵. Na Palackého třídě se nacházely i menší podniky jako například: Lefnarova sušárna na čekanku (1898), továrna na obuv bratří Weissů (1892).¹⁷⁶ Podél železniční tratě směrem na východ, za nádražím na rohu Nádražní ulice a třídy 17. listopadu, u přejezdu (dnes podjezdu), stál zasilatelský závod, obchod s dřívím a uhlím dále tu byla firma Kerhart a Tachecí (1888), na protější straně stála fiálka továrny na kávové náhražky Jindřicha Francka a synové (1896) aj.¹⁷⁷

Na počátku 20. století vznikala v průmyslové čtvrti řada menších podniků. Roku 1904 bylo například založeno obilné skladiště Rolnického družstva v sousedství parní elektrárny. Jako další můžeme jmenovat Hnátkovu olejnu, slévárnu železa firmy Antonín Bareš a Jan Vocásek a Poláčkovu strojírnu. Na východním konci u tratě byla v roce 1909 postavena mostárna A. Rainbergra (firma založena 1892), na západní a jižní straně se nacházely vápenné pece A. Kusého a sýpky rolnického družstva s vlečkami, Poláčkova strojírna a další podniky. „Od roku 1905 k nim přibyla parní elektrárna pražské firmy Fr. Křižíka, k níž také směřovala vlečková kolej pro přepravu vagónů s uhlím. V roce 1911 převzalo elektrárnu do své správy město a navíc vybudovalo na Chrudimce proti Winternitzovu mlýnu (rovněž roku 1911) hydroelektrárnu“.¹⁷⁸ O něco později roku 1921 byla založena firma Fr. Kalivody na výrobu

---

¹⁷¹ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 67.

¹⁷²Za druhé světové války byl těžce poškozen. Bohužel již nebyl obnoven.

¹⁷³Továrnu založil Josef Prokop.

¹⁷⁴Dnes Paramo.

¹⁷⁵Na Palackého třídě.

¹⁷⁶ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí. Život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2. s. 67.

¹⁷⁷Tamtéž, s.70.

¹⁷⁸ŠEBEK, František. *Dějiny Pardubic v přehledu: Historie a současnost podnikání na Pardubicku*.s..44.

zařízení pro chemický průmysl.¹⁷⁹ Celkem v této době vzniklo v Pardubicích na tři desítky podniků.

Ústředním prostorem Nového města se stalo náměstí Českých legií.¹⁸⁰ Oproti Pernštýnskému náměstí je dvakrát tak větší.¹⁸¹

Nedaleko v sousedství náměstí Českých legií stála nádražní budova, která prošla během let posouváním a přestavbou. V letech 1904 – 1906 proběhla přestavba nádražní budovy, realizovala jí karlínská firma V. Nekvasila. Došlo k rozšíření a zmodernizování čekárny i restaurace. Na opačné straně se upravovaly místnosti pro poštovní úřad. Nástupiště se změnilo v zakrytou prostornou ocelovou halu.¹⁸² Tato nádražní budova sloužila svému účelu, až do roku 1958 poté byla nahrazena novou moderní halou.¹⁸³

Na severní straně náměstí Českých legií stála budova novoměstských obecných škol (1895) určená jak pro chlapce, tak i pro dívky, která byla roku 1901 rozšířena o východní křídlo.¹⁸⁴ Zástavba tu probíhala v letech 1910 – 1925. Nejprve zde vyrostly dva domy úřednického družstva staveb, v jejich sousedství dům čp. 851, který vystavěl roku 1910 – 1911 Ing. V. Dvořák. Dům má sochařskou a štukovou výzdobu od pražského sochaře L. Vocelky.¹⁸⁵ V první polovině října 1912 zde byly dostaveny úřednické domy čp. 907 a 908.¹⁸⁶

PALACKÉHO TŘÍDA

Původně se jednalo o ulici, která vznikla podél cesty na Prahu. Vychází ze Třídy Míru a ústí do Pernšerova náměstí. Dříve se nazývala Za Veselkou, U sv. Marka (1614 – 1880) či Přeloučská (1835). Název Palackého ulice pochází z roku 1881.

Kdysi tu stála židovská synagoga, která byla postavena na pozemku, jenž v roce 1862, zakoupila židovská náboženská obec.¹⁸⁷ Město zde roku 1894 koupilo dva dvorce a o rok

---

¹⁷⁹ PODDANÁ., Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*.s. 115.

¹⁸⁰ Založeno bylo v roce 1899 a to stavbou budovy průmyslové školy (dnes chemické fakulty Univerzity Pardubice) na nároží Štěpánčiny (Štefánikovy) ulice. Od roku 1913 se náměstí jmenovalo Trnkovo, a až v roce 1918 dostalo název náměstí Českých legií.

¹⁸¹ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s. 53.

¹⁸² CHUDÁ, M. *Pardubické vzpomínky*.s.89.

¹⁸³ CHUDÁ, M. *Pardubické vzpomínky*.s.89.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 24 -25.

¹⁸⁵ POTĚŠIL, F., K., c. d. ,s.22 – 24.

¹⁸⁶ PODDANÁ., Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*.s. 82.

¹⁸⁷ CHUDÁ, M. *Pardubické vzpomínky*, s.85.

později na nich nechalo postavit jezdecké kasárna se stájemi, jízdárnami a dvory. Sem se přemístila kasárna, která stála 100 let na místě zrušeného opevnění.¹⁸⁸

Kolem roku 1900 souhlasila městská rada se zřízením stoky (práce dokončena r. 1903)¹⁸⁹ V listopadu 1903 zadala městská rada stavbu kanalizace městskému staviteli J. Mužíkovi.¹⁹⁰ Po dokončení kanalizace v roce 1904 bylo schváleno i vydláždění ulice.¹⁹¹ V listopadu 1905 si zařídil Bohumil Souček v domě č. 294 první parostrojní továrnu éterických olejů a trestí. Dalšími úpravami si ulice prošla až v roce 1910, kdy zde byl postaven kanál od Palackého ulice až k nádraží. Stavební práce byly zadány J. Novotnému.¹⁹²

NA SKŘIVÁNKU

Skřivánek je v jižní části Pardubic. Název získal podle majitele polností na jižní straně města kováře J. Skřivánka, který se v roce 1627 oženil s Kateřinou, vdovou po K.Zajíčkoví. Skřivánek se stal samostatnou částí města v roce 1845 po tom, co železnice oddělila jižní část Pardubic.¹⁹³ Nacházejí se zde rozsáhlé závodní továrny, jako továrna na kávové náhražky J. Francka založená roku 1897, strojní továrna F. Dvořáka z roku 1898.¹⁹⁴

Výstavba zde začala probíhat na počátku 20. století. Stavěly se zde především drobné obytné domy. Spolek pro zvýšení lidového blahobytu, který se specializoval na stavbu dělnických domků (vznikl roku 1908) zde postavil ještě před první světovou válkou z příspěvků svých členů 16 domků. Po velkém stavebním rozmachu schválila městská rada roku 1910 dláždění této části Pardubic. Práci zadala mistru Zahradníkovi.¹⁹⁵ Stavební práce započaly ještě v září téhož roku.¹⁹⁶

---

¹⁸⁸Tamtéž.s.57.

¹⁸⁹*Pernštýn*, 1903,roč.1,č.1.

¹⁹⁰*Pernštýn*,1903,roč.1.,č.4.

¹⁹¹*Pernštýn*,1904,roč.2,č.29.

¹⁹²*Neodvislé listy* 1910,roč.16.č.39.

¹⁹³CHUDÁ,M.*Pardubické vzpomínky*.Pardubice 1997. s.82.

¹⁹⁴POTĚŠIL,F. K., c. d., s.94 a 96.

¹⁹⁵*Neodvislé listy* 1910,roč.16,č.35.

¹⁹⁶Tamtéž 1910, č.37.

ALŽBĚTINA TRÍDA – JANA PALACHA

Název dostala stejně jako Královská třída na počest návštěvy císařského manželského páru v Pardubicích. Tehdy se tato ulice vedoucí směrem na Chrudim přetvářela na jednu z hlavních tříd Pardubic. Do roku 1860 tu stálo pouze 8 domů. Větší stavební ruch tu začal až v 90. letech 19. století.¹⁹⁷ Roku 1872 tu byla knihtiskárna a litografický ústav F. Hoblíka a továrna na obuv O. Zeisela a bratra založená roku 1909, dále se tu nacházela továrna na nábytek a parkety F. Vodičky z roku 1900. V domě čp. 278 byly místnosti Východočeského úvěrového ústavu založeného roku 1909.

V srpnu 1911 koupil místo v Alžbětině třídě, kde se nacházela dílna Antonína Staudeho, sochaře, stavitel Antonín Kratochvíl, jenž tu vystavěl dům „U tří luceren“ (Zelené předměstí č. 911). Tím se přistoupilo k ucelení této třídy a vlivem památkové komise se zvýšili při správě i sousední domy.¹⁹⁸

DUKLA

V těchto místech bývaly pastviny zvané „Velká obec“. Od roku 1866 využívali tyto prostory vojáci jako vojenské cvičiště. Ing. Jan Kašpar zde prováděl své letecké pokusy. Dne 14. dubna 1910 také uskutečnil první let v Čechách. Na počátku 1. světové války byl celý prostor zabrán pro plánované vybudování vojenské polní nemocnice (viz. str. 14 - 16). Město chtělo po válce vojenskou nemocnici zbourat, ale jelikož zde byla kritická bytová situace, rozhodlo se nebourat nemocniční baráky podle původního plánu, ale využít je alespoň z části k bytovým účelům. Část baráku byla i nadále ponechána jako karanténní nemocnice.¹⁹⁹

VINICE

Vinice je v dnešní době název parku na pravém břehu Chrudimky pod nemocnicí. V pernstýnských dobách zde bývaly vinice. V roce 1905 připadly městu.²⁰⁰ Od poloviny 19. století tu měl Střelecký spolek střelnici, která musela být roku 1900 přesunuta.

V roce 1900 se zde začala stavět nová nemocnice. Dosavadní všeobecná obecní nemocnice v Pardubicích byla prohlášena za nevyhovující. Stavbu prováděl stavitel F. Potůček, podle projektu Ing. K. Pokorného z Prahy. Truhlářské práce, byly zadány

---

¹⁹⁷ŠEBEK, F., c. d., s.76.

¹⁹⁸*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1911. s. 264.

¹⁹⁹*Východ*, 1923, , roč. 6. Č. 52, s. 3, 7. 12. 1923.

²⁰⁰POTĚŠIL, F.K., c. d., s.75.

K. Netušilovi z Pardubic.²⁰¹ Stavba byla ukončena roku 1903. Nemocnice měla budovy chirurgického, interního a infekčního oddělení, administrace a hospodářskou či úmrtčí komoru. Ve své době patřila k jedné z nejlepších mimopražských nemocnic. Chirurgie měla dva operační sály, sterilizaci a rentgenový přístroj. Budovy byly vybaveny vodovodem, ústředním topením, elektrickým osvětlením a kanalizací. V dalších letech se nemocnice rychle rozvíjela a to v závislosti na rozvoji města a okresu.²⁰²

Roku 1903 se konala dražba Vinice. Vydražily jí Pardubice.²⁰³ O rok později věnovala občanská záložna pro veřejné účely 8000 K, z nichž 3000 K bylo určeno na úpravu sadu na Vinici.²⁰⁴ Okrašlovací spolek začal s parkovou úpravou Vinice podle Thomajerova plánu a práce řídil zahradník A. Jirán.²⁰⁵ Vysadilo se zde 4000 keřů a listnatých stromů, 3000 jehličnatých kusů.²⁰⁶ Od roku 1905 byla zřízena pod Vinicí lávka pro pěší účely a v roce 1910 ji nahradil pevný dřevěný most.²⁰⁷

Pro Vinici je charakteristická stavba Vodojemu z roku 1907. Jde o ojedinělou atypickou železobetonovou budovu vodojemu. Navrhovala jí technická kancelář architekta Františka Sandera, stavbu pak realizovala firma Hrůza a Rosenberg. Vodojem je válcovitá železobetonová stavba s hlavicovitým útvarem vlastního vodojemu s rafinovaně traktovaným vnitřním prostorem a se zajímavě secesně řešenou fasádou s nápisovou páskou (vodojem královského komorního města Pardubice, LP 1907). Hlavici vodojemu s reservoárem svírají krakorcovité výběhy pilastrů. Nevšední působivost interiéru spočívá v mimořádně složitém opěrném systému dvou prstenců pilířů, které obemykají ústřední válec procházející skrz celou výšku stavby až nad zploštělou, měkce se vinoucí segmentovou střechu, kde je zakončen drobnou hmotou altánku. Na vnitřních stěnách pláště jsou patrné otisky dřevěného šalovaného bednění. Věžový vodojem měl částečně sloužit i jako turistická rozhledna, proto bylo jeho okolí souběžně se stavbou zkulturnováno jako parkový sad s nedalekou výletní restaurací. Celková výška vodojemu je 25,5 m. V horní části je umístěn dvoukomorový vodojem

---

²⁰¹ *Neodvislé listy*, 1902, roč. 8, č. 41.

²⁰² *Nemocnice Pardubice*, Pardubice 1997, s. 4.

²⁰³ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1903. s. 129

²⁰⁴ Tamtéž, rok 1904.

²⁰⁵ CHUDÁ, M., *Ze starých Pardubic- Vinice*. Zprávy KPP 1981, roč. 16, č. 1, s. 19.

²⁰⁶ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1908. 225.

²⁰⁷ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1905. s. 165.

o obsahu 864 m³. Poloměr komor je 7,75 m, vnější průměr je 18,1 m. Výška dna nad terénem je 13,75 m a výška vody ve vodojemu je 5 m. Stavba vodojemu stála 100 tis. K.²⁰⁸

Vodojem se stal součástí pardubického městského vodovodu, daného do provozu v roce 1907. Úkolem vodojemu bylo vyrovnávat spotřebu pitné vody ve vodovodních řadách města, čerpané z vydatných vrtaných studní v nedalekých Nemošicích.²⁰⁹

SVÍTKOV

Západně od města Pardubic se nachází přilehlá obec Svítkov ležící na potoce Bylanka. Bývala samostatnou částí s tvrzí Svítkovských ze Škudel. Burjan Svítkovský ze Škudel se stal v roce 1537 hejtmanem Jana z Pernštejna a od roku 1560, po tom co získala panství královská komora, se stal jeho regentem. Zdejší tvrz nejspíše stávala na vyvýšeném místě při jižní straně silnice nad mlýnem, který je uveden již v Pernštýnském urbáři. Prvotně byla sídla rozložena směrem od potoka k jihu kolem návsi, na níž byla postavena v roce 1885 kaple.²¹⁰

V sousedství připojených Nových Jesenčan vyrůstaly v průběhu 20. století Jesničánky. Podle Jesenčan byly nejprve pojmenovány jako Malé Jesenčany, později Jesničánky.²¹¹

NÁDRAŽÍ ROKU 1920²¹²

²⁰⁸http://vodarny.mistecko.info/Pardubice_01/Pardubice_01.html

²⁰⁹KLIMP,L.,*Technická krasavice na pardubické Vinici bude opět sloužit*, Pardubické noviny 2002,20.7. 2002.

²¹⁰HUŇÁČEK,M.,*Z historie Svítkova*, Zprávy KPP 2002,č.12,s.392.

²¹¹BÁCHOR, Evžen a kol.,*Místopis města Pardubic*.s. 29.

NÁMĚSTÍ ČESKÝCH LEGIÍ ROKU 1910²¹³

PALACKÉHO TŘÍDA KOLEM ROKU 1900²¹⁴

---

²¹²Viz. obr. č. 11.

²¹³Viz. obr. č. 12.

²¹⁴Viz. obr. č. 13.

4. 5 BÍLÉ PŘEDMĚSTÍ

Také se mu říkalo Malé předměstí, protože bylo stísněno mezi Bílou branou a Chrudimkou. Je to historická čtvrť Pardubic, východně od původně hrazeného města. Vzniklo ze dvou částí. Z předměstí kolem Bělobranského náměstí a vzdáleného panského dvora Vystrkov, dnes U Kostelíčka. Toto skromné předměstí se začalo do počátku 18. století pomalu rozrůstat. „*Ještě za Pernštejnů tvořilo Bílé předměstí (nazvané podle Bílé brány) jen Bělobranské náměstí a za mostem přes Chrudimku drobná stavení podél cesty na Sezemice (Husova ulice). Cestu provázela Halda – umělý kanál vybudovaný Pernštejnny, aby napájel několik rybníků a pomohl upravit vodní režim ve městě i kolem něj*“.²¹⁵ Od počátku 18. století se toto prosté předměstí začalo postupně rozrůstat. Oficiální městskou čtvrtí se stalo v letech 1770 – 1771 při číslování domů.

Velký rozvoj nastal v 20. století díky regulačním plánům týkajících se nejen regulace městské řeky, která vyřešila otázku povodní, ale i regulace vilové čtvrti.

Regulace Chrudimky obnášela rozšíření a prohloubení koryta, musely se zbourat některé objekty, které stály na regulační čáře. Mezi nimi byly dva starobylé mlýny Kohoutovského a Pekárovského. V letech 1909 - 1910 zde byl postaven podle projektu Josefa Gočára automatický mlýn bratří Winternitzů. Tato stavba byla prvním Gočárovým dílem v Pardubicích. Mlýn je postaven v malebném místě na pravém břehu řeky Chrudimky před jejím soutokem s Labem, na Bílém předměstí v těsné blízkosti renesančního historického centra města. „*Při pohledu z protější strany řeky působí dodnes tato ohromná emotivní stavba se zajímavě pojednaným pláštěm, na němž barevně kontrastují ze světlých a tmavých spárovaných cihel, vykládané ornamentální vzorce, spíše jako romantický hrad, než ryze užitkový, industriální podnik. Všechny části mlýnského komplexu, v první polovině dvacátých let podle Gočárových plánů několikrát rozšiřovaného a upravovaného, nechal završit drobnou řadou rozeklaných štítků v podobě tak zvaných vlaštovčích ocasů, jež od dob pernstýnské renesance představují charakteristický lokální dekor. Právě díky užití tohoto štítového motivu, ne nepodobného hradnímu cimbuří, se tomuto architektovi podařilo skvěle změkčit doposud kompaktně a trochu hrubě se tvářící hmotu celé stavby*“.²¹⁶ Zařízení dodala místní továrna Josefa Prokopa synové. Po požáru v roce 1919 byl mlýn podle projektu téhož

---

²¹⁵BARTOŠ, Štěpán a František ŠEBEK. *Pardubice*. Vyd. 1. Pardubice: Helios, 2001, ISBN 80-85211-10-6. S 147.

²¹⁶BRONCOVÁ, Dagmar. *Knihy o městě Pardubice*, s. 67.

architekta dostavěn do dnešní podoby. Voda do mlýna byla přiváděna z Loučné kanál Halda, který zároveň zásoboval panské sádky na Vrtálně.²¹⁷

Na Okrouhlíku vznikl široký čtvrtkruhový pás vil a rodinných domů. K dalšímu růstu došlo až za první republiky a to hlavně díky bytové výstavbě.²¹⁸

MEZIMOSTÍ

Dne 31. července 1908 byl uzavřen most v Mezimostí pro regulační práce na Chrudimce. Vazba a chůze byla odkázána na nový prozatímní most u reálky, ke kterému byla zřízena příjezdová silnice přes Bubeníkovy sady směrem ke kostelíčku na Vystrkově.²¹⁹ Dále se 2. srpna se začal bourat starý dřevěný most v Mezimostí, na jehož místě byl stavěn nový železný most II. třídy firmou Zdenka Kruliše a pražskou mostárnou. Město zde naplánovalo stavbu Hydrocentrály. Roku 1911 bylo provedeno výběrové řízení návrhů na stavbu, přičemž dostal I. cenu stavitel Karel Kašpar a architekt Jaroslav Kohoutek, II. cenu Rudolf Vytlačil. Stavba elektrárny „hydrocentrály, Mezi mosty“ byla zadána staviteli Antonínu Kratochvílovi, betonářské práce firmě Hruža a Rosenberg.²²⁰

Na rohu ulice Mezi Mosty byla roku 1910 postavena nedaleko Červenkovy čistírny, chemická barvírna a čistírna Ferdinanda Kuchyňky. Uličkou Mezi Mosty se přecházelo k nové továrně na výrobu holí firmy Štětková a spol.

Vodu a Winternitzův mlýn přiváděl z Loučné kanál Halda, který také zásoboval panské sádky na Vrtálně. Kanál Halda začíná u soutoku Labe a Loučné. Na svém konci vstupuje zpět do Labe pod soutokem s Chrudimkou.²²¹ Cestu podél Haldy lemovaly přízemní domky s rozmanitými živnostmi. Z nich se nejznámější stala hospoda Na Haldě, kterou počátkem 20. století vlastnili manželé Tichý. Výstavbou rodinných domků vznikla ulice Na Haldě²²² v lokalitě Židov. „Byla obslužnou komunikací spojující domky s Husovou ulicí“.

Severojižní osu Bílého předměstí tvoří Štrossova ulice²²³, ve které vznikaly stavby činžovních domů. Na předměstí byly postaveny tři dvoupatrové domy stavitele Antonína Kratochvíla, které zůstaly nedokončeny kvůli válce. Byly ponechány vlivům povětrnosti, ač

---

²¹⁷ Tamtéž, s. 67.

²¹⁸ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*.s. 9.

²¹⁹ *Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1908. s. 220.

²²⁰ PODDANÁ, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*.s. 55.

²²¹ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s.49.

²²² Název je odvozen z historického pojmenování kanálu Halda, vybudovaný za Pernštejnů.

²²³ na ulici Mezi mosty k nadjezdu přes železniční koridor. Pojmenování po J. A. Štrossovi pochází z roku 1881.

vnitřní zařízení bylo připraveno. Byly to domy čp. 510, 511 a 512, kde později našla útulek obecní škola U kostelíčka.²²⁴ Jednou z významných staveb této ulice byl hostinec U Zlaté štiky. Roku 1908 prošel drobnou úpravou, teprve až v roce 1917 proběhla rozsáhlá přestavba a hostinec získal reprezentativní podobu.²²⁵

Velice významnou ulicí se pro Pardubice stala Bubeníkova ulice. Název nese od roku 1913. Roku 1919 se zde začalo s výstavbou čtyř obecních domů po pravém břehu Chrudimky projektovaných Oldřichem Liskou. Pro další roky město naplánovalo další výstavbu směrem do městských sadů tzv. Bubeníkových sadů.

HYDROELEKTRÁRNA V ROCE 1911²²⁶

---

²²⁴ Tamtéž. s. 76.

²²⁵ Tamtéž, rok 1917.

²²⁶ Viz. obr. č. 14.

BUBENÍKOVY SADY

Bubeníkovým sadům se původně říkalo „malé Olšinky“. Jednalo se o první veřejný park v Pardubicích, založený v letech 1879 -1880 ve středu města na pravém břehu Chrudimky. Řeka s bohatým břehovým porostem starých stromů tvoří východní hranici parku s celkovou rozlohou cca 7,5 hektaru, který v posledních letech prošel rekonstrukcí.

Rozlohu sadů vymezoval neregulovaný tok Chrudimky. Po narovnání koryta, které proběhlo na počátku 20. století, vzniklo Matiční jezero, kolem kterého začala vyrůstat vilová zástavba se známými objekty, jako je vila doktora F. Messanyho a Kamennou vilou. S Bubeníkovými sady a tehdy ještě nezastavěným prostorem Olšinek byla spjata již zmíněná Východočeská výstava v roce 1903.

Park je rozdělen vyvýšenou hrází Matičního jezera na dvě části. Severní část, která se rozkládá podél staré lipové aleje, je dendrologicky bohatší a intenzivně udržována. V sortimentu dřevin převažují introdukované taxony a vyšlechtěné rostliny. Mezi zajímavější patří buk lesní, 'Variegatum', liliovník tulipánokvětý, dub letní, Ginkgo biloba a jírovec.

Jižní část parku má přírodní charakter a leží na březích Matičního jezera (původně slepé rameno řeky Chrudimky). Bubeníkovy sady nebyly nikdy zanedbaným parkem, jejich údržbě byla vždy věnována velká pozornost.²²⁷

V rámci Východočeské výstavy v roce 1903 byla vybudována na jižním břehu Matičního jezera restaurace zvaná Rybárna. Po ukončení výstavy nebyla řadu let využívána a teprve roku 1919 se stala oblíbenou. Pravidelně se tu scházeli členové vedení Ústřední matice školské, po níž bylo nazváno jezero. Matice řadu let organizovala na jezeře zimní bruslení a výtěžek používala ve prospěch dětí z chudých rodin či menšinových škol v pohraničí.²²⁸

OLŠINKY

Olšinky se nacházejí na levém břehu řeky Chrudimky, jsou z části upraveny na park. Roku 1903 se zde konala velká Východočeská výstava. Od té doby je tu velké hřiště Sportovního klubu. Celá rozloha Olšinek byla zastavěna pavilony. Po skončení výstavy nebyly všechny pavilony zbourány. V parku zůstala perníková chaloupka, hudební pavilon

²²⁷<http://www.zahrada-park-krajina.cz/>

²²⁸<http://www.iipardubice.cz/historie/rest1.php>

a dřevěná hospůdka, která poskytovala, během výstavy pohostinství.²²⁹ Výstavba obecních domů na Olšinkách proběhla v roce 1919.²³⁰

Na křižovatku mezi Bělobranským náměstím a ulicí Mezi Mosty navazuje Čechovo nábřeží. Pojmenováno bylo v roce 1913 po regulaci Chrudimky. Ve 20 letech 20. století toto nábřeží tvořily především nouzové obecní domy.²³¹

V blízkém okolí v Bulharské ulici stojí dvě velice významné stavby. Jednou z nich je Messanyho vila čp. 119, byla postavena v letech 1900 – 1901 architektem Božou Dvořákem pro MUDr. Františka Messanyho – lékaře a primáře v Pardubicích. Pro tuto stavbu je charakteristická hranolovitá věžička, která upoutá každého kolemjdoucího. Jednopatrová stavba je z přední fronty domu obložena neomítnutým kamenem. Na severní straně se nachází čtvercovitá věžička s výhledem. Autorem štukové výzdoby "Svatá Ludmila" je Vilém Amort.²³²

Druhou neméně významnou stavbou je Kamenná vila čp. 114. Stala se jednou z nejhodnotnějších novorenesančních staveb v Pardubicích. Je situovaná na nárožní parcele v klidovém zákoutí města v klínovém sevření mezi Matičným jezerem a železniční tratí. Byla postavena v letech 1913-1921 podle projektu architekta Bóži Dvořáka. Její význam stoupá i tím, že je spojena těsnými vztahy k řadě jiných současných staveb a účastí významných osobností, jako byli například M. Baš, M. Aleš a již zmíněný B. Dvořák.

Má tři nadzemní podlaží, odstupňovanou valbovou střechu a fasádu z neomítaného spárovaného lomového kamene, doplněnou reliéfy. Původně byla stavěna jako odpočinkové sídlo královéhradeckého biskupa Josefa Doubravy, kde měla být pravděpodobně umístěna Doubravova umělecká sbírka.

Budova má bohatou reliéfní a sochařskou výzdobu, jejímž autorem je Miloslav Baše. Barevnou vitráž Madony s dítětem v západním průčelí navrhl v roce 1912 Mikoláš Aleš. Interiéry mají bohatou štukovou výzdobu a dveře jsou vyzdobeny intarziemi. Roku 1958 se vila stala kulturní památkou (č. 29491/ 6- 4382).²³³

---

²²⁹ CHUDÁ, M.-PALEČEK, J., *Pohled zpět na některé pardubické zábavy a události, které odvál čas*. Zprávy KPP 1987, č. 3-4, s. 90-91.

²³⁰ Poddaná, Jana. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*. s. 76.

²³¹ BACHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*. s. 14.

²³² <http://kpp-pardubice.webpark.cz/zpravy/kamenn.htm>

²³³ http://cs.wikipedia.org/wiki/Kamenn%C3%A1_vila

FAMILIE

Tato osada vznikla po roce 1780. Od roku 1881 se stala součástí pardubické čtvrti Vystrkov. Ve schůzi městské rady dne 15. Července 1903 bylo vyhověno žádosti občanů z Familie, aby tam byla zřízena zvonička a aby byly postaveny veřejné svítlny.²³⁴

NA VYSTRKOVĚ – U KOSTELÍČKA

Dříve nesl název U Kostelíčka, podle kostela Sedmibolestné Panny Marie (1710), kterému se začalo říkat Kostelíček. Když, město v roce 1880 číslovalo domy, došlo k úpravám rozdělení čtvrtí k dosavadním čtyřem přibila pátá – Vystrkov.²³⁵

Dominantou této čtvrti je Kostelík na Vystrkově. Jedná se o památku z doby baroka, která zkrášluje vstup do města na jihovýchodní straně. V roce 1901 došlo k opravám poškozených ambíků na jižní straně a opravě oltářů v obou kaplích. Na opravě se podíleli osobnosti, jako byl například: Boža Dvořák, Mikoláš Aleš, František Urban. Toho času došlo ke zbourání domku přiléhajícímu na východní straně k ambíčkům (Bílé předměstí č. 114.), v němž přebýval zvoník kostelíčka.²³⁶ Kolem roku 1903 proběhly další drobné opravy.

Roku 1902 rozhodlo městské zastupitelstvo o stavbě nové budovy školy. Stavba byla zadána staviteli Václavovi Kašparovi, návrh provedl Karel Beran.²³⁷ Vyučování pak bylo slavnostně zahájeno 30. 12. 1906.

---

²³⁴BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*,s.50.

²³⁵ BÁCHOR, Evžen a kol., *Místopis města Pardubic*,s 84.

²³⁶*Kronika města Pardubic 1895 – 1933*, rok 1901.

²³⁷Tamtéž, rok 1902.

KOSTELÍK NA VYSTRKOVĚ KOLRM ROKU 1910²³⁸

---

²³⁸Viz. obr. č. 15.

5. SEZNAM VÝZNAMNÝCH STAVITELŮ, ARCHITEKTŮ, SOCHAŘŮ A MALÍŘŮ MĚSTA PARDUBIC V LETECH 1900 - 1921

Stavitelé a architekti

Ferdinand Potůček, Kauza Josef Krudenc, Boža Dvořák – viz. str. 66 - 67, Antonín Balšánek, Josef Döller, František Snader, Ing. František Veselý, Josef Gočár, František Roith – viz. str.58, V. Kašpar, Ladislav Machoň, Antonín Kratochvíl, V. L. Hořeňovský, Josef Skřivánek, V. O. Medek.

Sochaři

Vilém Amort, Bohumil Vlček, Bohumil Kafka, M. Baše.

Malíři

Mikoláš Aleš, V. Förster, L. Vacálka, Klerik Bosáček.

BOŽA DVOŘÁK

Bohumil Dvořák se narodil 6. Květnaroku 1864 ve Valech u Přelouče. Byl inženýr, architekt, ochránce památek, civilní geometr a stavitel, který se zasloužil o úpravy a rekonstrukce historických objektů a novostavby v Pardubicích v období konce 19. a počátku 20. století. Typickým rysem Dvořákovy tvorby bylo uvolňování plochy fasád pro zakomponování velkoplošných barevných sgrafit nebo rozměrných reliéfů s historickými náměty z národních dějin.

V letech 1891 – 1892 studoval na vídeňské Akademii výtvarných umění u profesorů Hassenaura, Hubra a Lichtenfelse, v letech 1892 – 1896 pak studoval architekturu na české technice v Praze u profesorů Horala, Ticbela a dvorního rady Perely. Ještě za studií se stal roku 1895řídícím architektem technické kanceláře Národopisné výstavy československé v Praze. Zde se také seznámil se svou ženou Emílií Lenlovou.²³⁹

Od roku 1898 žil a pracoval v Pardubicích jako stavitel a civilní geometr. Už od roku 1895 byl stavitelem „jednoty pro rozšíření děkanského chrámu v Pardubicích“. Zakrátko jej

---

²³⁹KOTYK, J., *Ing. Boža Dvořák*, Zprávy KPP, 1991, s.29.

ústřední památková komise ve Vídni jmenovala konzervátorem pro několik východočeských okresů. V tomto období vystavěl v Pardubicích několik činžovních domů a vil, ve kterých kombinoval secesní dekor s historizujícím novorenesančním, nerománským či novogotickým tvarem. Většina budov co stavěl, vynikala typickou plastickou nebo freskovou výzdobou fasády. Dále na Pardubicku restauroval několik kostelů včetně chrámu sv. Bartoloměje. Úzce spolupracoval s Mikolášem Alešem, jehož malířský rukopis dokázal jako jeho přítel věrně napodobit, dále se sochařema V. Amortem a B. Vlčekem. V letech 1899 – 1904 byl členem výboru Musejního spolku v Pardubicích, pracoval též i jako jednatel Jezdeckého klubu.²⁴⁰ Mezi roky 1900 – 1915 se Boža Dvořák jako malíř věnoval technice akvarelu. Zajímal ho především tematika koní, dostihů a parforsních honů. Spolupracoval se známým malířem koni L. Vacátkem. Roku 1914 byl jmenován docentem biskupského semináře v Hradci Králové pro obor křesťanského umění.²⁴¹

Pro Pardubice vykonal mnoho. V letech 1905 a 1906 prováděl stavební práce v klášterním kostele Zvěstování P. Marie, roku 1912 provedl přístavbu západní předsíně k děkanskému chrámu sv. Bartoloměje a celkovou úpravu chrámu. Restauroval též kapli sv. Anny a i chrám sv. Jiljí v Pardubičkách.²⁴² Pro spisovatele a divadelníka JUDr. Josefa Štolbu postavil dům čp. 307 ve Smilově ulici. Mezi další Dvořákovu práci v Pardubicích patří: nerománská Messaniho vila (1900 – 1910), přestavba domu čp. 55 na Pernštýnském náměstí (1902), návrh fasád domů čp. 80 a 81 (Pernštýnské náměstí, 1908), novorenesanční Kamenná vila čp. 144 (1914 – 1921).

Mnoho svých architektonických děl, doplnil uměleckými výtvary nejpřednějších umělců. Mezi ně patřili například: budova pardubické záložny, dům pana Jiráska za divadlem a pana Podhorského ve Svatojánské ulici je ozdobena plastickou výzdobou od V. Amorta, dům Dr. Kučery s výzdobou od Mikuláše Aleše a dům pana Litory ve Smilově ulici od samotného architekta Dvořáka. Dalšími byldům Dr. Augstena v Hronovické ulici, dům paní Koubové ve slohu pernstýnské renesance ve Svatojánské ulici, které dal ozdobit vzácnými freskami od Mikuláše Aleše.²⁴³

Velice významná byla celoživotní publicistická činnost Boži Dvořáka. Publikoval čtyři větší díla. Kromě již zmíněné práce národopisné z roku 1897 sestavil roku 1903 Hry a

---

²⁴⁰THEIN, P., *Ing. Boža Dvořák*, Zprávy KPP, 1988, č. 1 – 2.

²⁴¹KOTYK, J., *Ing. Boža Dvořák*, Zprávy KPP, 1991, s. 29.

²⁴²Tamtéž, s. 30.

²⁴³*Pozoruhodné stavby v Pardubicích*. Východočeský kraj 1944, roč. 15, č. 10, s. 3.

zápasy ze slavnosti pasování Jana a Vojtěcha z Pernštejna na Kunětické Hoře. Roku 1926 napsal spisek „Pernštejnský kanál“ o Městské struze a roku 1931 dílo „Pernštejnové na zboží pardubicko – holicko – přeloučském“.²⁴⁴ Napsal také spoustu článků, které byly otištěny v rozličných periodikách a dobovém denním tisku, kde neúnavně propagoval umělecké památky.²⁴⁵

Architekt Boža Dvořák zemřel 17. března 1954 v Pardubicích.²⁴⁶

Ing.FRANTIŠEK ROITH

Narodil se 16. července 1876 v Pardubicích. Patřil k předním českým architektům. Byl žákem slavných architektů, v Praze prof. Josefa Zítka a Otto Wagnera ve Vídni. Od svých třiceti let pracoval samostatně, zprvu na projektech obytných vil v Ústí n. Orlicí a v Praze na Ořechovce a projekčně se podílel i na několika technických stavbách, např. na stavbě jezu a mostu u Mělníka. V období 1914 – 1917 byla podle Roithova projektu postavena v Pardubicích budova Městské spořitelny u Zelené brány. Po skočení první světové války přenesl svou činnost natrvalo do Prahy, kde se stal představitelem projekce staveb v monumentálním duchu. Dále navrhl budovu ministerstva financí, na náměstí Republiky budovu Živnobanky, spořitelní budovu na Václavském náměstí. Jednou z jeho prvních pražských prací byla ústřední Městská knihovna na Mariánském náměstí. Je i autorem budovy Ředitelství pošt a telegrafů v Brně. Ing. František Roith zemřel 5. Zář 1942 ve Voznici u Dobříše.²⁴⁷

---

²⁴⁴Dnes ztracené a nedostupné ani ve fondu K MVČ.

²⁴⁵Upozorňoval především na nutnost jejich ochrany před vandalským ničením

²⁴⁶KOTYK, J., *Ing. Boža Dvořák*, Zprávy KPP, 1991, s. 30 – 31.

²⁴⁷*Pernštejn*, 1995, r. 6, č. 17, 2. 3. 1995, s. 4.

ZÁVĚR

Pardubice se v roce 1900 staly největším východočeským městem a patřily k deseti městům s nejvyšším průměrným růstem počtu obyvatel v Čechách. Roku 1900 mělo město 17 031 obyvatel, roku 1910 - 20 419 obyvatel a roku 1921 - 25 162 obyvatel. Na tento růst navázalo potřebné budování infrastruktury, která vyřešila otázky vody, elektřiny, regulace, škol, zdravotnictví či dopravy.

Prvním důležitým krokem bylo zavedení elektrického osvětlení, které zazářilo v městských ulicích zahájením činnosti Křížkové centrály na konci ledna 1905. Následovalo zřízení vodovodu, který byl dán dne 19. října 1907 do provozu, z tohoto roku pochází i vodárenská věž na Vinici u nemocnice. Dalším krokem pro rozvoj města byla regulace řek Labe (1906 – 1908) a Chrudimky (1910), na kterou navazovala i potřeba kanalizace. Po této úpravě vznikly prostory pro novou zástavbu města.

Život města na přelomu 20. století provázal technický pokrok v mnoha oblastech. Jednou z nich bylo zavedení autobusové linky (od roku 1902). Jinou mimořádnou událostí, se stala Východočeská výstava (1903), která upozornila především na průmyslovou vyspělost města a širokého okolí. Ani průmyslově nezůstávaly Pardubice pozadu. Během 20. století zde vznikaly nové továrny a podniky.

Pro rozvíjející infrastrukturu města bylo nepostradatelnou součástí i vzdělání. Proto všechny čtvrti získávaly nové obecné a měšťanské školy, jednalo se například o: u Kostelíčka (1906), Vesnu (1908), dívčí gymnázium (1909), obecnou a měšťanskou školu na Skřivánku (1911). Pro Pardubice však 20. století nebylo jen ve znamení rostoucí infrastruktury, ale i v realizaci oprav významných památek a výstavbě dodnes dominantních budov. Roku 1903 byla postavená nová okresní nemocnice, mezi roky 1907 – 1909 bylo postaveno městské divadlo, roku 1912 došlo k rozšíření a opravě děkanského chrámu sv. Bartoloměje. Ve stejném roce byly na Zelené bráně provedeny nejrozsáhlejší opravy. Vedle ní byla mezi roky 1914 – 1917 postavena budova Městské spořitelny aj.

Po roce 1900 se stavební činnost začala soustředit na okrajové čtvrtě Pardubic, jako byly Familie, Jesničanky, Bílé předměstí, na Skřivánku a Svítkov. V tomto období se stavěli spíše vícepodlažní budovy. V prostoru na jih od Chrudimky mezi původním Bílým předměstím a vzdálenými osadami Hůrkami, Famílií a samostatnou obcí Studánka a v ulici na Okrouhlíku začaly vznikat vilové čtvrti. Zvláště atraktivní využití nabízely pozemky podél

Chrudimky mezi Jahnovou třídou a železničním mostem. Zregulovaná Chrudimka převzala úlohu základní severojižní kompoziční osy v půdorysu města, kolem níž, se v první třetině 20. století rozložily. Jižní část Bílého předměstí se stala obytnou zónou města, soustředovala se sem výstavba převážně rodinných domů. Od roku 1900 se Pardubice rychle rozrůstaly, ale jen do doby, kdy je stejně jako v jiných městech zasáhla ničivou silou první světová válka. V letech 1914 – 1918 byl násilně přerušen vývoj města. Válka zpomalila uskutečnění mnoha plánovaných a rozpracovaných projektů. Po vypuknutí války byla v oblasti za starým nádražím postavena válečná nemocnice takzvaná „Karantena“ (1914 – 1915). Později když přestala roku 1916 sloužit svému účelu, byla využita jako baráková osada pro 281 rodin.

V druhé polovině roku 1918 postihla Pardubice bytová nouze. Začaly se stavět dělnické, rodinné a činžovní (nouzové) domy. Roku 1919 byly postaveny tři třípatrové domy na Legionářském náměstí, dále 16 domků na Skřivánku a 8 domků ve Famílii. Stavbou činžovních domů a 12 rodinných domů, vznikla Jiráskova ulice a začalo se vytvářet Čechovo nábreží. Toto byl první krok k započetí výstavby nového Bílého předměstí, které mělo rozšiřovat centrální oblast města až za Chrudimku, ale bohužel k tomu v tomto období nedošlo. Na Olšinách se začaly roku 1920 stavět nové domy městského vzhledu.

Hlavním cílem mé bakalářské práce nebylo poskytnutí vyčerpávajícího přehledu veškeré stavební činnosti v Pardubicích během jednadvacetileté etapy, ale vytvořit jakousi představu o rozmachu města v užších souvislostech. Čerpala jsem z mnoha materiálů (viz. seznamliteratury), které by se s určitostí daly využít k podrobnějšímu rozšíření tohoto tématu.

RESUMÉ

In 1900, Pardubice became one of the biggest cities of the Czech Republic and its population had been rapidly increasing. At that time the city had 17 031 inhabitants, in 1910, it was already 20 419 and in 1921, the population increased to 25 162. The growth of the population was connected to building infrastructure of the city, such as electricity, schools, transportation, etc.

In January 1905, public electric lighting was made into working. This was followed by a water line system and a waterworks tower near the hospital at Vinice in 1907. Next important step for Pardubice was a regulation of rivers – Labe (1906-1908) and Chrudimka (1910) which were linked to a need of a sewage system. These innovations provided space for new buildings.

Education was essential for the infrastructure development, thus all city quarters were provided with new schools. Between years 1907 and 1909 the city theatre was built; in 1912, the dean's church of St. Bartolomeus was widened and the Green gate was under massive reparations.

After the year 1900, the main building focus was on peripheral quarters of Pardubice, such as Familie, Jesničánky, Bílé předměstí, etc. During this period multi-storey buildings were more frequently constructed. In addition, new villa quarters were established. The southern part of Bílé předměstí became a residential zone and mainly family houses were built in this part of the city. Since 1900, Pardubice had been rapidly developing until the First World War. Between years 1914 and 1918, the development of the city was interrupted and the war reduced realizations of many projects.

After the First World War, Pardubice suffered from a lack of flats. A lot of houses for families began to be built, for instance in Skřivánek or Familie. Thanks to building new flats, Jiráskova Street was established. In 1920, Olšinky was a place for new buildings of urban design.

The aim of this bachelor paper was to create an idea of the development of the city Pardubice. I used a lot of materials, described in details at the end of the paper, which could be successfully used for further research.

POUŽITÁ LITERATURA:

Archivní prameny:

SokA Pardubice

- *nezpracováno*, př. č. 88/2008, Kronika města Pardubic 1895 – 1933

Literatura:

Bičák, Z. *Bibliografie kraje Pardubického*. Pardubice 1959.

PODDANÁ, J. – KLIMPL, M. – NETUŠIL, L. *Pardubická zastavení. Toulky městem s historickým ohlédnutím*. Pardubice, 2002. ISBN 808521111-4.

POTĚŠIL, František, Karel. *Adresář města Pardubic spolu s průvodcem po městě a okolí*. Pardubice: Jan Liebich, knihkupec, 1911.

ŠEBEK, František. *Stoleté ohlédnutí: život Pardubic kolem roku 1900*. Pardubice: Helios 2000. ISBN 80-85211-09-2.

ZIKMUNDA, Vlastimil. *Města ČSFR, Pardubice*. Praha 1990.

BRONCOVÁ, Dagmar. *Kniha o městě Pardubice*. Praha: Milpo Media s.r.o.1999. ISBN 80-86098-12-5.

BÁCHOR, Evžen a kol. *Místopis města Pardubic*. Magistrát města Pardubic 2009. ISBN (Brož).

CHUDÁ, M. – DANĚK, J. – MANDYSOVÁ, H. *Pardubické vzpomínky*, Pardubice 1997. ISBN 80-238-4225-0.

Historie a současnost podnikání na Pardubicku. Pardubice 2000 : J. Hájník.

HUŇÁČEK, M. *Pardubické školy*. Pardubice 1999

KABELÁČ, A. *Elektrické podniky města Pardubic*. Krajem Pernštýnův 1921.

- KOTYK, Jiří. *Pardubické podobizny*. Pardubice: Helios 1995. ISBN 80-85211-03-3.
- VÁCHA, František. *Pardubice za světové války. Kronika současných událostí. Pardubice. Městský osvětový sbor v Pardubicích, 1937.*
- PAROULEK, Josef. *Barákové město C. a k. válečné nemocnice v Pardubicích*. Pardubice, 1917.
- ŠEDIVÝ, Ivan. *Češi, české země a Velká válka 1914-1918*. Praha: Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-274-X.
- THEIN, Pavel. – HUŇÁČEK, Miroslav. *Městské divadlo Pardubice*. Pardubice: Klub přátel Pardubicka, 2004. (AB - Zet Pardubicka; 34. sešit)
- KABELÁČ, A. *Pardubický vodovod, Krajem Pernštýnův 1921*.
- THEIN, P. *Toky vodní. Chrudimka 2, Zprávy KPP, 1979.*
- KUBEŠ, J. *Karanténa jako živitelka. Zprávy KPP, 1981.*
- JUNEK, J. *Stavební vývoj Pardubic*. Pardubice: Sborník jubilejního roku šestisetletého povýšení Pardubic, 1940. (editor Zdeněk Vavřík).
- CHUDÁ, M. - PALEČEK, J. *Pohled zpět na některé pardubické zábavy a události, které odvál čas. Zprávy KPP 1987.*
- BARTOŠ, Štěpán, Zdeněk LUKEŠ a Pavel PANOCH. *Kaleidoskop tvarů: století moderní architektury v Pardubickém kraji*. Pardubice: Helios, 2006, 199 s. ISBN 80-85211-19-x.
- VOREL, Petr, red., *Historický atlas měst České republiky, svazek č.2. Pardubice*. Praha : Hist.ústav AV ČR a VČM Pce : (Voj.zeměp.ústav), 1995.(11 mapových listů, 6.s)
- PALEČEK, Jiří. *Pardubice ve 20. století*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, 2001. 28 s. AB-Zet Pardubicka. Kronika; seš. 14.
- EDLIČKA, Pavel a PALEČEK, Jiří. *Pardubická Třída Míru II.: Královská třída - Na Zeleném*. Pardubice: Společnost pro rozvoj Pardubicka, AB-Zet Pardubicka; seš. 29. ISBN 80-260-2923-2.

BARTOŠ, Štěpán a František ŠEBEK. *Pardubice*. Vyd. 1. Pardubice: Helios, 2001, s 158. ISBN 80-85211-10-6.

Noviny:

Neodvislé listy, 1905 – 1910.

Pernštýn, 1901 – 1904.

Východočeský republikán, 1919 – 1920.

Osvěta Lidu, 1910 – 1921.

Pardubicko, 2000 – 2002.

Pardubické noviny, 1995 - 2001

Internetové zdroje

<http://vcm-sbirky.cz>

<http://www.zahrada-park-krajina.cz/>

<http://www.iipardubice.cz/historie/rest1.php>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Bělobranské náměstí v roce - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 2: Zelené předměstí na počátku 20. Století - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 3: Pohled na pozemek pro budoucí divadlo (1904), vpravo palác Hybských. - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 4: Budova městského divadla v roce 1910 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 5: Městská spořitelna v roce 1917 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 6: Ředitelství pošt a telegrafů roku po roce 1924 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 7: Třída Míru v roce 1900 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 8: Třída Míru v roce 1900 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 9: Karlovina kolem roku 1900 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 10: Sukova třída před regulací - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 11: Nádraží roku 1920 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 12: Náměstí Českých Legií roku 1910 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 13: Palackého třída kolem roku 1900 - <http://vcm-sbirky.cz>

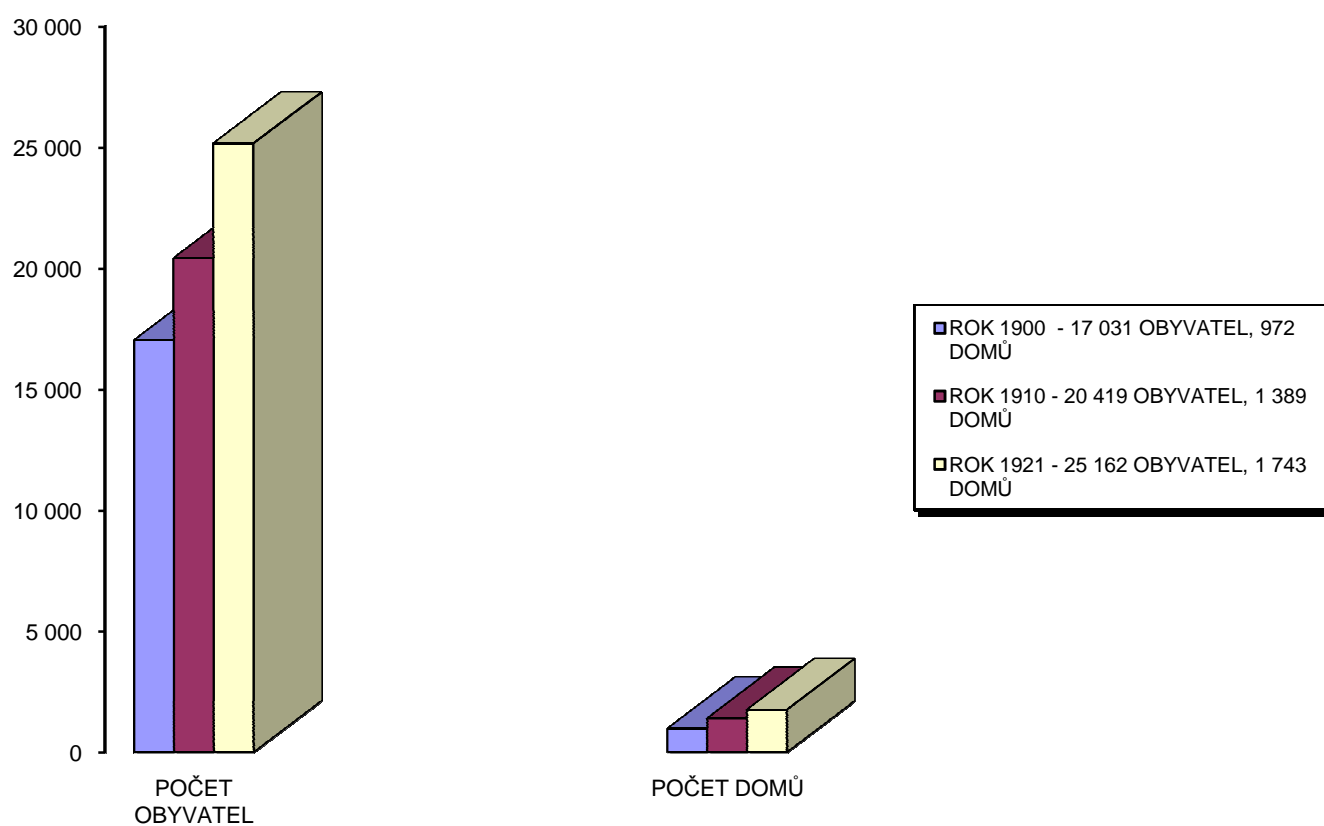
Obr. 14: Hydroelektrárna v roce 1911 - <http://vcm-sbirky.cz>

Obr. 15: Kostelík na Vystrkově kolem roku 1910 - <http://vcm-sbirky.cz>

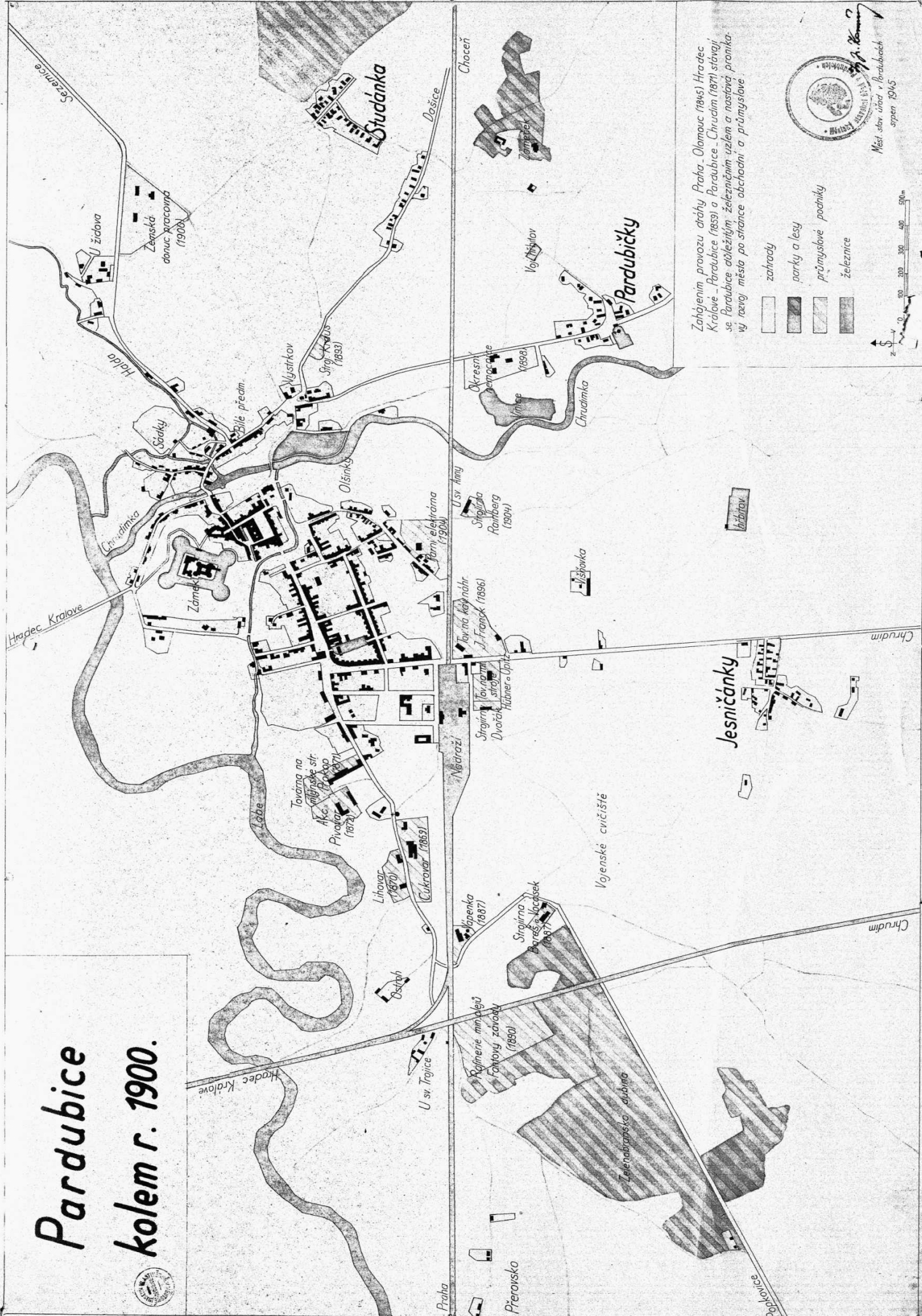
PŘÍLOHY

1. Graf č. 1. – počet obyvatel a domů v letech 1900, 1910, 1921
2. Mapa města Pardubic kolem roku 1900
3. Mapa města Pardubic kolem roku 1910
4. Mapa města Pardubic kolem roku 1920
5. Mapa města Pardubic kolem roku 1920
6. Pernštýnské náměstí v roce 1920
7. Pohled na Královskou Třidu z roku 1911 - <http://vcm-sbirky.cz>
8. Zelená brána (1905) - <http://vcm-sbirky.cz>
9. Kostel sv. Bartoloměje po přestavbě v roce 1912, vlevo „Městská řeka“ před vysušením - <http://vcm-sbirky.cz>
10. Městská elektrárna na Karlovině - <http://vcm-sbirky.cz>
11. Park na Vinici kolem roku 1910, v pozadí budova vodojem - <http://vcm-sbirky.cz>
12. Vojenská nemocnice v Pardubicích („Karantena“) - <http://vcm-sbirky.cz>

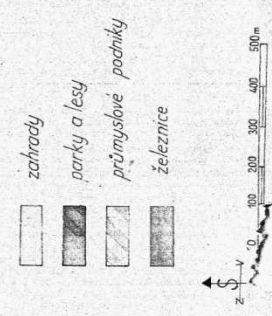
1. GRAF Č. 1 - POČET OBYVATEL A DOMŮ V LETECH 1900, 1910, 1921.

Pardubice kolem r. 1900.

Zahájením provozu tratě Praha - Olomouc (1845) Hradec Králové - Pardubice (1859) a Pardubice - Chrudim (1871) stávají se Pardubice důležitým železničním uzlem a nastává pronikavý rozvoj města po stránce obchodní a průmyslové.

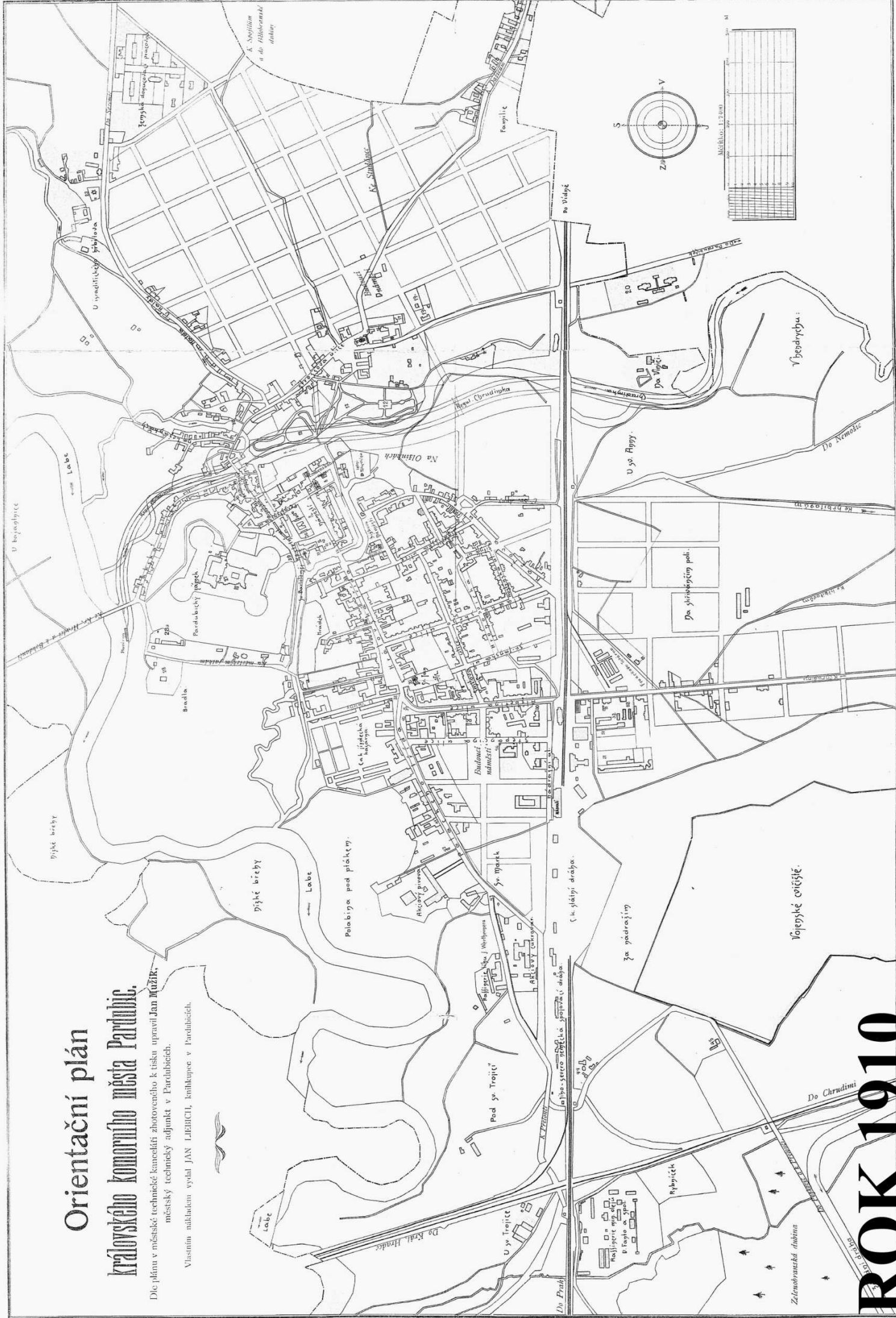
Měst. stav. úřad v Pardubicích
spis 1945

Orientační plán

Královského komorního města Pardubic.

Dle plánu v městské technické kanceláři zhotoveného k tisku upravení Jan Muzik,
městský technický adjunkt v Pardubicích.

Vlastním nákladem výtah JAN LIEBICH, knihkupce v Pardubicích.

ROK 1910

Dr. OTTO RICHTER, Pardubice.

17. 12. 1910

ROK 1910

ORIENTAČNÍ
PLÁN MĚSTA
PARDUBIC

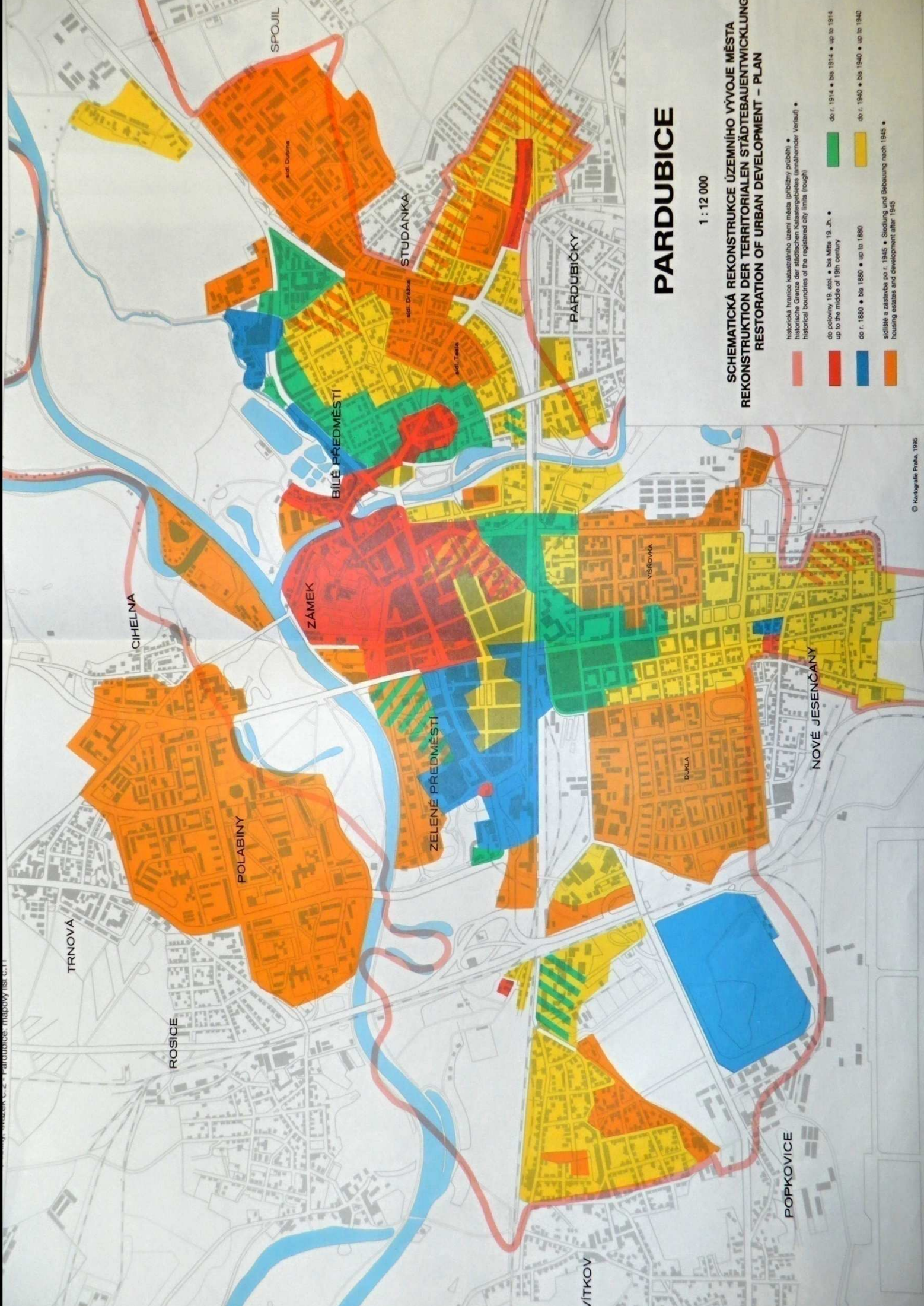

VĚŘEJNÉ BUDOVY:

1. Starobice, 1. město, kámen, beton, železo
2. Starobice, 2. město, kámen, beton, železo
3. Starobice, 3. město, kámen, beton, železo
4. Starobice, 4. město, kámen, beton, železo
5. Starobice, 5. město, kámen, beton, železo
6. Starobice, 6. město, kámen, beton, železo
7. Starobice, 7. město, kámen, beton, železo
8. Starobice, 8. město, kámen, beton, železo
9. Starobice, 9. město, kámen, beton, železo
10. Starobice, 10. město, kámen, beton, železo
11. Starobice, 11. město, kámen, beton, železo
12. Starobice, 12. město, kámen, beton, železo
13. Starobice, 13. město, kámen, beton, železo
14. Starobice, 14. město, kámen, beton, železo

ROK 1920

PARDOBICE

1 : 12 000

SCHEMATICKÁ REKONSTRUKCE ÚZEMNÍHO VÝVOJE MĚSTA REKONSTRUKTION DER TERRITORIALEN STÄDTEBAUENTWICKLUNG RESTORATION OF URBAN DEVELOPMENT - PLAN

- historická hranice katastrálního území města (přibližný průběh) •
historische Grenze der städtischen Katastralgabebiete (annähernder Verlauf) •
historical boundaries of the registered city limits (rough)
- do poloviny 19. stol. • bis Mitte 19. Jh. •
up to the middle of 19th century
- do r. 1880 • bis 1880 • up to 1880
- do r. 1890 • bis 1890 • up to 1890
- sídliště a zastavba po r. 1914 • Siedlung und Bebauung nach 1914 •
housing estates and development after 1914

6. PERNŠTÝNSKÉ NÁMĚSTÍ V ROCE 1920

7. POHLED NA KRÁLOVSKOU TŘÍDU Z ROKU 1911

8. ZELENÁ BRÁNA (1905)

**9. KOSTEL SV. BARTOLOMĚJE PO PŘESTAVBĚ V ROCE 1912, VLEVO
„MĚSTSKÁ ŘEKA“ TĚSNĚ PŘED VYSUŠENÍM**

10. MĚSTSKÁ ELEKTRÁRNA NA KARLOVINĚ

11. PARK NA VINICI KOLEM ROKU 1910, V POZADÍ VODOJEM

12. VOJENSKÁ NEMOCNICE V PARDUBICÍCH („KARANTENA“)